

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

ANALÝZA SOUČASNÝCH POSTUPŮ, NÁSTROJŮ, METOD A FOREM SPOLUPRÁCE PŘI PRÁCI S MLADÝMI LIDMI OPOUŠTĚJÍCÍMI NÁHRADNÍ FORMY PÉČE NA SYSTÉMOVÉ ÚROVNI A NA ÚROVNI VYBRANÝCH ORGANIZACÍ

*Nástroje řízení kvality a efektivity sociální práce
s mladistvými a mladými dospělými vyrůstajícími
či opouštějícími ústavní výchovu nebo náhradní rodinnou péči
(CZ.03.3.X/0.0/0.0/15_124/0006480)*

SocioFactor s.r.o.

2018

OBSAH

1.	ÚVOD	3
2.	MLADÝ DOSPĚLÝ OPOUŠTĚJÍCÍ NÁHRADNÍ PÉČI A JEHO POTŘEBY	4
2.1.	ÚVOD	4
2.2.	CO POVAŽUJÍ ZA DŮLEŽITÉ MLADÍ DOSPĚLÍ OPOUŠTĚJÍCÍ NÁHRADNÍ FORMY PÉČE?.....	5
2.3.	POTŘEBY CÍLOVÉ SKUPINY V OBLASTI OSOBNOSTNÍCH DOVEDNOSTÍ	6
2.4.	VAZBY NA BLÍZKÉ OSOBY A SOCIÁLNÍ PROSTŘEDÍ	7
2.5.	POTŘEBY CÍLOVÉ SKUPINY V OBLASTI VZDĚLÁVÁNÍ.....	9
2.6.	PRACOVNÍ UPLATNĚNÍ	11
2.7.	SAMOSTATNÉ BYDLENÍ	13
2.8.	FINANČNÍ GRAMOTNOST A HMOTNÉ ZABEZPEČENÍ	14
3.	AKTÉŘI SYSTÉMU PRÁCE S DOPÍVAJÍCÍMI DĚTMI A MLADÝMI DOSPĚLÝMI..	16
3.1.	ÚVOD	16
3.2.	AKTÉŘI V OBLASTI VEŘEJNÉ SPRÁVY A VEŘEJNÝCH INSTITUCÍ	16
3.2.1.	Ústřední orgány státní správy.....	16
3.2.2.	Kraje a krajské úřady	18
3.2.3.	Obce a obecní úřady	19
3.2.4.	Úřad práce ČR.....	24
3.3.	POSKYTOVATELÉ SLUŽEB	25
3.3.1.	Poskytovatelé sociálních služeb.....	25
3.3.2.	Osoby pověřené k výkonu sociálně-právní ochrany (pověřené osoby)	32
3.3.3.	Školská zařízení pro výkon ústavní výchovy a střediska výchovné péče	35
3.4.	AKTÉŘI SYSTÉMU V OBLASTI JUSTICE	38
3.4.1.	Soudy.....	38
3.4.2.	Probační a mediační služba	38
3.5.	KOMUNITNÍ SLUŽBY	41
3.5.1.	Školy	41
3.6.	SVÉPOMOCNÉ AKTIVITY, MENTORINGOVÉ A DOBROVOLNICKÉ PROGRAMY.....	42
3.7.	RODINY, NÁHRADNÍ RODINY A DALŠÍ BLÍZKÉ OSOBY DÍTĚTE	44
3.7.1.	Role rodin a dalších blízkých osob dítěte	44
3.7.2.	Náhradní rodiny	45
4.	POSTUPY PŘI PRÁCI S DĚTMI VYRŮSTAJÍCÍMI V NÁHRADNÍCH TYPECH PÉČE („PŘÍPRAVA NA SAMOSTATNÝ ŽIVOT“)	48
4.1.	PRÁCE S DÍTĚTEM UMÍSTĚNÝM DO ÚSTAVNÍ VÝCHOVY A JEHO RODINOU	48
4.1.1.	Práce s dítětem a rodinou po umístění do ústavní výchovy.....	48
4.1.2.	Příprava na osamostatnění dítěte umístěného v ústavní výchově.....	50
4.2.	PRÁCE S DÍTĚTEM UMÍSTĚNÝM DO NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE A JEHO RODINOU	60

4.2.1.	Práce s dítětem po jeho umístění do náhradní rodinné péče	60
4.2.2.	Příprava na osamostatnění dítěte umístěného v náhradní rodinné péči	60
4.3.	PLÁNOVÁNÍ PŘECHODU Dospívajícího dítěte do dospělosti a spolupráce mezi aktéry systému péče o ohrožené děti.....	62
5.	NÁVAZNÁ POMOC PO UKONČENÍ NÁHRADNÍ PÉČE.....	67
6.	ZÁVĚR	70
6.1.	„STAKEHOLDERI“ SLUŽEB PRO MLADÉ LIDI OPOUŠTĚJÍCÍ NÁHRADNÍ FORMY PÉČE)	70
6.2.	SWOT ANALÝZA	72
7.	POUŽITÁ LITERATURA A PRAMENY	76

1. Úvod

Analýza současných postupů, nástrojů, metod a forem spolupráce při práci s mladými lidmi opouštějícími náhradní formy péče na systémové úrovni a na úrovni vybraných organizací (dále jen „Analýza postupů“) je výstupem klíčové aktivity č. 1 projektu „Nástroje řízení kvality a efektivity sociální práce s mladistvými a mladými dospělými vyrůstajícími či opouštějícími ústavní výchovu nebo náhradní rodinnou péči“ (dále jen „Projekt“).

Cílem „Analýzy postupů“ je detailní popis prostředí a podmínek, v nichž jsou poskytovány služby mladým lidem opouštějícím ústavní výchovu nebo náhradní rodinnou péči (cílová skupina). V rámci analýzy byly zmapovány různé formy pomoci a služeb pro tuto cílovou skupinu. Součástí „Analýzy postupů“ je:

- výčet aktérů, kteří tuto pomoc (služby) zajišťují;
- typologie těchto aktérů a jejich role v rámci sociálního systému (právní úprava, financování atd.);
- formy spolupráce mezi jednotlivými aktéry;
- přehled nástrojů a postupů, které jsou při práci s cílovou skupinou mladých lidí opouštějících náhradní formy péče využívány.

Všechny tyto aktivity jsou popsány ve vztahu k potřebám cílové skupiny. Úvodní kapitoly „Analýzy postupů“ se proto věnují definici těchto potřeb. Tato analýza byla realizována:

- analýzou dostupných dokumentů;
- rozhovory a šetřeními s respondenty z řad profesionálních subjektů a osob z cílové skupiny;
- prostřednictvím partnerské sítě vytvořené v rámci Projektu.

2. Mladý dospělý opouštějící náhradní péči a jeho potřeby

2.1. Úvod

Odchod dítěte z rodiny a jeho vstup do samostatného dospělého života je vnímán jako náročné období pro každou rodinu, protože se promítá do rodinné dynamiky, vztahových konstelací a ovlivňuje všechny zúčastněné. Proto bývá v dnešní době tento proces často odsouván a mladí dospělí odchází od rodičů až mezi 24 a 30 rokem (chlapci přitom zůstávají s rodiči zpravidla déle než dívky). Trend společného bydlení s rodiči téměř až do konce třetí dekády života vyplývá rovněž ze skutečnosti, že dnešní mladí lidé studují mnohem déle, než tomu bylo v případě starších generací (v roce 2015 studovalo na vysokých a vyšších odborných školách 64,5 % mladých dospělých, v roce 2000 to bylo pouze 28,3 %)¹. Pozdější je také průměrný věk při uzavírání sňatku² a narození vlastních dětí.

Ve funkčních rodinách však nástup do samostatného dospělého života (bez ohledu na věk, v němž se uskutečňuje) může probíhat postupně, mladému dospělému je zpravidla dostupná podpora blízkých osob, a to i po osamostatnění. Dospívající mladí lidé z funkčních rodin postavení před práh života ze dne na den. Osamostatnění probíhá jako proces a založení vlastního zázemí a je spíše vyústěním celého procesu. Rodina je pro člověka útočištěm v případě nesnází, místem kam se může kdykoliv vrátit a žádat o pomoc.

Situace mladých lidí vyrůstajících v náhradních formách péče (zejména v institucionální výchově) je diametrálně odlišná. Ústavní výchova i náhradní rodinná péče končí dosažením zletilosti (tj. v den 18 narozenin) nebo svéprávností³. Jen v ojedinělých případech může být ústavní výchova prodloužena do 19 let.⁴ Mladý

¹ Podíl zapsaných studentů v rámci terciálního vzdělávání podle údajů UNESCO, Institut for Statistics. Dostupné z: <https://data.worldbank.org/indicator/se.ter.enrr>.

² Podle údajů Českého statistického úřadu byl v roce 2016 průměrný věk při uzavření prvního sňatku 32,2 roku v případě mužů a 29,9 let u žen. Dostupné z: <http://www.czso.cz>

³ Svéprávnosti lze před 18. rokem věku dosáhnout buď uzavřením sňatku se souhlasem soudu nebo přiznáním svéprávnosti rozhodnutím soudu (§ 37 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, dále v textu jen „občanský zákoník“).

⁴ § 974 občanského zákoníku.

člověk může setrvat zařízení na tzv. smluvním pobytu v případě, že se i nadále připravuje na budoucí povolání, a to až do 26 let věku.⁵ Jak bude uvedeno dále, přístup k vyšší vzdělání je však u této cílové skupiny výrazně ztíženější než u zbytku populace.

Výše uvedené skutečnosti svědčí o tom, že je nutno vytvářet pro uvedenou cílovou skupinu podpůrné mechanismy, které jim pomohou zvládnout jak velmi „ostrý“ start do dospělosti, tak překlenout deficit v oblasti podpůrných a vztahových sítí. Pro hodnocení efektivnosti (kvality) těchto podpůrných mechanismů je nutno zmapovat jak potřeby mladých lidí, na něž je třeba uvedeným způsobem reagovat (a následně nástroje, které jsou v současné době k dispozici). Při definici potřeb vycházel zpracovatel této analýzy z věcných okruhů určujících nejlepší zájem dítěte⁶, přičemž tento okruh byl upraven cílové skupině dospívajících dětí a mladých dospělých. Co se týče potřeb mladých lidí, pozornost byla věnována zejména otázkám osobnostních dovedností, vztahů k blízkým osobám a širšímu sociálnímu prostředí, vzdělávání, bydlení, pracovního uplatnění, hmotného zabezpečení a dalším specifickým potřebám. V úvahu by přitom vztah nejenom pohled „expertní“, ale rovněž názory osob z cílové skupiny.

2.2. Co považují za důležité mladí dospělí opouštějící náhradní formy péče?

Z výzkumu *Integrace dětí z dětských domovů do společnosti*⁷, který byl realizován v roce 2015 agenturou Ipsos pro neziskovou organizaci Mimo domov, vyplývá, že děti připravující se na odchod z dětského domova mají o budoucích potřebách poměrně jasno, avšak realita, s níž jsou následně konfrontováni, jejich představy většinou nenaplnuje. Jako problematické byly identifikovány zejména tři skutečnosti. Za prvé, děti v domovech jsou silně fixovány na vychovatelky. Jde o logický důsledek nedostatku jiných vazeb s dospělými osobami. Tyto osoby se však po odchodu

⁵ § 2 odst. 6 zákona č. 109/2002 Sb., zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů (dále v textu jen „zákon o výkonu ústavní výchovy“).

⁶ General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1). Dostupné z: http://www2.ohchr.org/English/bodies/crc/docs/GC/CRC_C_GC_14_ENG.pdf.

⁷ Ipsos s.r.o (2015). Integrace dětí z dětských domovů do společnosti. Dostupné z: http://www.ditearodina.cz/images/soubory/ke-stazeni/vyzkumy/Průzkum_Integrace-deti-z-detskych-domovu-do-spolecnosti.pdf.

mladého dospělého ze zařízení ze dne na den z jeho života vytrácejí. Mohou sice nadále zůstat v určitém kontaktu, není v silách vychovatelek (a ani v jejich kompetencích), aby nadále udržovaly intenzivní vztah se všemi, kdo zařízení opustili. Za druhé dětem často chybí při odchodu praktické informace týkající se zajišťování běžných záležitostí např. na úřadech (zároveň nevědí, kam se v případě nutnosti obrátit o pomoc). V mnoha případech nemají nikoho blízkého, na koho by se obrátili a nevědí, že existuje neformální pomocná síť např. různé neziskové organizace. A v neposlední řadě jsou děti opouštějící ústavní péči znevýhodněny i systémově, protože zdaleka nedosahují takového vzdělání, jak je tomu běžné u většiny jejich vrstevníků vyrůstajících ve vlastní rodině. Oproti běžné populaci je mezi těmito dětmi výrazně vyšší podíl těch, které absolvují pouze obory s výučním listem, což omezuje jejich uplatnění na trhu práce.

93 % respondentů považovalo za důležité hledání bydlení, 89 % z nich získání práce. Mladí dospělí se po odchodu ze zařízení chtějí spolehnout především na přátele a známé. Bohužel často nejsou připraveni na komplikace, které je při hledání bydlení a práce čekají. Část z těchto mladých lidí končí na ubytovnách, případně využívají služby domů na půli cesty. Pokud naleznou zaměstnání, jedná se o nekvalifikovanou nebo špatně placenou práci. Mezi důležitá témata pak mladí dospělí řadí také jednání s úřady nebo hospodaření s financemi. Pouze 13 % z dotázaných však měla před odchodem našetřené peníze. Právě v těchto ohledech dle odborníků nemají mladí dospělí téměř žádné zkušenosti⁸.

2.3. Potřeby cílové skupiny v oblasti osobnostních dovedností

Příprava na samostatný život probíhá v každém ústavním zařízení pro výkon ochranné a ústavní výchovy, spolupracovat na ní by měly i orgány zajišťujícího dohled nad výkonem ústavní výchovy. Pro tento účel jsou v zařízeních zpracovávány programy rozvoje osobnosti dítěte⁹. Obsah programy rozvoje osobnosti dítěte není závazně ukotven, utváří si je samy instituce, a to ze svých potřeb a zkušeností v návaznosti na rámcové vzdělávací programy.

⁸ Tamtéž.

⁹ § 24 odst. 2 písm. m) zákona o výkonu ústavní výchovy.

Osobnostní rozvoj a příprava na vstup do života často probíhají ve dvou oddělených fázích. U dětí do 15 let je příprava na vstup do života zaměřena více implicitně. Probíhá častěji v rámci výchovně terapeutické činnosti zacílené na sociální, emotivní deficity, které mohou být narušeny deprivací z rodiny. U mladých dospělých mezi 15 a 26 lety je již příprava na samostatný život více specificky zacílena. Tím se rozumí osvojování praktických dovedností i znalostí pro samostatný život¹⁰. V rámci přípravy dospívajících často bývají nad rámec „základních“ výchovných a vzdělávacích činností zahrnuty různé semináře a workshopy, které se cíleně zaměřují na dovednosti potřebné k osamostatnění se. Zjištění z praxe však vypovídají o nízké efektivitě těchto aktivit. V daný okamžik jsou poskytované informace pro dospívající mladé lidi nezajímavé a těžko uchopitelné a většina mladých lidí začne tyto informace postrádat až v okamžiku, kdy se setkávají s realitou a naráží na první problémy.

Za velmi důležité lze označit dvě oblasti, na které by při přípravě mladého dospělého na samostatný život měl brán zřetel. Zaprvé by měla být zdůrazněna zodpovědnost, kterou na sebe osamostatněním přebírá. Mladým lidem často nedochází, že každá stránka života patří ve skutečnosti jen jemu samotnému¹¹. Vědomí vlastní nejistoty, neschopnost převzít uvědomělou a dlouhodobou zodpovědnost, nízké sebevědomí, to vše může zapříčinit vznik problémů v dospělém samostatném životě. S tím souvisí i druhá oblast, a to vědomí skutečné svobody. Nejen děti z ústavů si svobodu neumějí dost dobře spojit se zodpovědností. Svoboda pro ně může znamenat „dělat si co chci“, ale bez ohledu na převzetí odpovědnosti za následky. Děti, vychovávané k zodpovědnosti poznávají, že mohou svobodně žít, jakkoli se rozhodnou, pokud za svá rozhodnutí ponesou zodpovědnost.

2.4. Vazby na blízké osoby a sociální prostředí

Umístěním do náhradní péče či výchovy děti kontakt se svými rodiči, příbuznými či dalšími blízkými osobami zpravidla neztrácejí. U dětí umístěných v pěstounské péči je ukotvena povinnost pěstounů „udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s jeho rodiči, dalšími příbuznými a osobami dítěti blízkými.“ Pěstouni mají rovněž

¹⁰ Běhouňková, L., (2012) Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků.

¹¹ Cloud, H., Townsend, J., (2003). Děti a hranice. Praha: Návrat domů.

povinnost umožnit styk rodičů s dítětem v pěstounské péči, ledaže soud stanoví jinak“ (§ 967 občanského zákoníku). Rovněž v ústavních zařízeních jsou běžné návštěvy rodinných příslušníků. Zařízení mají navíc povinnost poskytovat podporu při přechodu dítěte do jeho původního rodinného prostředí.¹² Z praxe a výzkumů vyplývá¹³, že pakliže není kontakt podporován v průběhu pěstounské péče nebo pobytu v ústavním zařízení, tak bývají vztahy s původní rodinou hodnoceny negativněji. Na druhou stranu z výzkumu agentury Ipsos vyplývá, že 88 % dětí z dětských domovů, které byly součástí výzkumu, se stýká s někým z rodiny.

Ve stejném výzkumu 79 % respondentů uvedlo, že má (velmi či spíše) dobrý vztah s rodinou. Velká většina dětí proto před opuštěním institucionální výchovy uvažuje o návratu k rodině ihned po dovršení plnoletosti. Tyto děti zdánlivě ignorují fakt, že v ústavním zařízení či pěstounské péči strávily často převážnou část svého života právě z důvodů selhání rodiny. Příčinou je určitá idealizace rodiny a nedostatečné informace o tom, proč došlo k jejich odebrání z rodiny. Často je pro ně návrat domů jedinou možnou volbou (neexistuje jiná alternativa). Systémovým nedostatkem je skutečnost, že s rodinami, jimž byly odebrány děti z péče se intenzivně nepracuje, mladý dospělý se tak často vrací do stejně nefunkčního prostředí, z něhož musel v dětství nuceně odejít. Nemá výjimkou, že se děti, které se po ukončení ústavní výchovy odešly zpět ke své rodině, po několika týdnech či měsících obracejí na dětský domov, pěstouny nebo služby s tím, že chtějí z rodiny odejít.

Zároveň o řadu vztahů mladí dospělí ukončením náhradní péče či výchovy přicházejí. Vytváření nových vztahů se jeví jako další úskalí samostatného života. Jak už bylo zmíněno výše, mladí dospělí se často před ukončením náhradní péče upínají k návratu do své původní rodiny, což teoreticky znamená, že by obnovili či posílili tyto již dříve vzniklé vztahy.

Ať už je situace před ukončením náhradní péče jakákoliv, mladí dospělí jsou často vystaveni pocitům osamělosti a nejistoty právě díky deficitu trvalejších vztahů.

¹² § 1 odst. 2 zákona o výkonu ústavní výchovy.

¹³ Pazlarová, H. (Ed.). (2016). Pěstounská péče: manuál pro pomáhající profese.

2.5. Potřeby cílové skupiny v oblasti vzdělávání

Ve školním roce 2017/2018 žilo ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy celkem 507 osob starších 18 let (tj. necelých 8 % všech dětí a mladých lidí, kteří v tomto roce prošly ústavní výchovou), z toho 75 na základě prodloužení ústavní výchovy a 432 formou smluvního pobytu. Důvodem smluvního pobytu však bylo především dokončení středního vzdělávání, pouze 67 mladých dospělých na smluvním pobytu studovalo vysokou nebo vyšší odbornou školu.¹⁴

Z již realizovaných studií a výzkumů vyplývá, že děti vychovávané v ústavní péči častěji dosahují nízké úrovně školního vzdělání, mají sníženou schopnost sociální integrace, mají potíže v navazování vztahů, jsou výrazně více ohroženy sociálně-patologickými vlivy než děti vychovávané v rodině. Náhradní výchova limituje rozvoj pozitivního vztahu dětí ke studiu a práci. Studijní výsledky dětí vyrůstajících v náhradních formách péče (zejména pak u dětí v ústavním zařízení) mají velkou souvislost s chybějící aspirací na vyšší vzdělání. Vzdělání pro ně nemusí představovat významnou hodnotu, z mnoha celkem pochopitelných důvodů. Tyto děti často přichází z prostředí, kde je role vzdělání podceňována. Významnou roli hraje rovněž skutečnost, že po „odebrání“ z rodiny se tyto děti musí adaptovat na zcela nové prostředí, toto „odebrání“ často znamená i změnu školy, přerušení kontaktů s kamarády a podobně.

U velké skupiny dětí pak vzdělávací proces probíhá přímo v zařízení. Ve školním roce 2017/2018 se ze 2 040 dětí, které se vzdělávaly ve středoškolském stupni vzdělávání, 697, tj. 34,1 % vzdělávalo přímo v zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy. Způsob vzdělávání se liší podle typu zařízení do něhož je dítě umístěno:

- V dětských domovech je školní docházka zajišťována převážně návštěvou dostupné základní a následně střední školy, které nejsou součástí tohoto domova.
- Naopak dětský domov se školou, který je taktéž pro děti ve věku zpravidla od 3 do nejvýše 18 let, zřizuje vlastní základní školu, která je součástí dětského domova. Nemůže-li se dítě po ukončení povinné školní docházky pro pokračující

¹⁴ Statistická ročenka školství – výkonové ukazatele zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy. Dostupné z: <http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp>.

závažné poruchy chování vzdělávat ve střední škole mimo zařízení nebo neuzavře-li pracovněprávní vztah, je přeřazeno do výchovného ústavu.

- Výchovný ústav pak většinou zřizuje vlastní školu, kde je dítětem, po dokončení povinné školní docházky na základní škole, umožněno studovat převážně obor s výučním listem. Výchovné ústavy také vybraným zájemcům umožňují studovat učební obor mimo obory nabízené ústavem či střední školu s maturitou.
- Diagnostický ústav (ve kterém by však děti neměly strávit víc než 8 týdnů), zřizuje tzv. diagnostické třídy.

Odišná je situace dětí vyrůstajících v náhradní rodinné péči, kde však rovněž může docházet ke změně školy v souvislosti s odchodem dítěte z vlastní rodiny a umístění do rodiny náhradní (téměř 60 % dětí, které byly v roce 2016 svěřeny do pěstounské péče bylo ve školním věku, tj. 6 a více let)¹⁵. Změna školy však není tak četná, jako v případě dětí umístěných do institucionální výchovy. Více než polovina dětí je svěřována do péče příbuzných, zejména prarodičů¹⁶ a nemusí tedy docházet k výrazné změně prostředí. Jediné specifikum představuje skutečnost, že o výběru školy (zejména jde-li o výběr středního vzdělání) rozhodují i nadále rodiče. Podle § 966 rozhoduje pěstoun jen o běžných záležitostech v životě dítěte. Volba vzdělávání je podle § 877 téhož zákona tzv. podstatnou záležitostí a pokud rodič není v této oblasti rodičovské odpovědnosti omezen soudem, podílí se i nadále na těchto klíčových rozhodovacích procesech.

Kromě stupně nejvyššího dosaženého vzdělání hraje klíčovou roli i typ školy, které děti vyrůstající v náhradních formách péče navštěvují. Z výzkumu, který v roce 2017 zpracovala pro Nadaci Terezy Maxové společnost Perfect Crowd¹⁷, vyplývá, že čtvrtina z dotazovaných dětí navštěvovala speciální školu a zbývající tři čtvrtiny školu základní. U dalšího vzdělávání zcela převládají dvouleté učební obory s výučním listem. Z již zmiňovaného výzkumu vyplývá, že pouze jedna čtvrtina dotazovaných navštěvovala

¹⁵ Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí V (MPSV) 20-01 za rok 2016.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ Nadace Terezy Maxové dětem (2017). Problémy ve vzdělávání dětí v dětských domovech. Dostupné z: https://www.nadaceterezymaxove.cz/multimedia/file/PREZENTACE%2030_05_%20MASTER.pdf.

střední školu a z toho pouze 3% gymnázium. Zbytek dotazovaných studoval učební obor, přičemž nejvíce šlo o obory technického zaměření (automechanik, kovovýroba atd.) a nejméně o obory v oblasti služeb (prodavač/ka, kosmetické a kadeřnické služby atd.). Středně zastoupeny byly obory v gastronomii. Jako argument, proč si děti volí právě tyto dvouleté učební obory je skutečnost, že je stihnou vystudovat do 18 let. Velkou motivací pro mnohé děti z ústavního zařízení je právě dovršení plnoletosti, kdy mohou ústavní zařízení opustit. Nízká úroveň vzdělávání nebo nedokončené vzdělání je výrazně limitujícím prvkem i pro sociální postavení lidí vyrůstajících v ústavní výchově i v dalším životě.

2.6. Pracovní uplatnění

Česká republika se řadí mezi země, kde je celková míra nezaměstnanosti ve srovnání s ostatními zeměmi Evropské unie na podprůměrné úrovni. Mladí lidé a zejména mladí lidé vyrůstající v institucionální výchově, patří do vybraných skupin, které jsou nezaměstnaností více ohroženy. Jedním z důvodů je nižší úroveň vzdělání, popsaná v předchozí kapitole.

Zaměstnání je důležitou součástí zapojení mladých dospělých do společnosti. Po opuštění ústavu musí čelit nedostatku obecných dovedností. Nemají zkušenosti a znalosti, které se podílejí na tvorbě hodnot a norem vztahujících se k práci, vzdělání a volnému času. Nemají také předchozí zkušenosti ve formě brigád, stáží či dobrovolných činností (zde mohou být ve výhodě děti z náhradní rodinné péče). Nejsou plně vybaveni dovednostmi, které by jim při získání práce napomohly (sepsání životopisu, motivačního dopisu, komunikační dovednosti), čímž se snižuje jejich šance na otevřeném trhu práce uspět. Díky pracovní zkušenosti během dospívání si mladí dospělí nejen upevňují pracovní návyky a posilují konkrétní dovednosti, ale také jsou následně při hledání zaměstnání schopni doložit reference o předchozí pracovní zkušenosti, což obecně zvyšuje jejich úspěšnost¹⁸.

Z výzkumu, který v 15 dětských domovech realizovala v rámci projektu Roadshow s Veronikou obecně prospěšná společnost Nadání a dovednost ve spolupráci se

¹⁸ Pazlarová, H. (Ed.). (2016). Pěstounská péče: manuál pro pomáhající profese. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-1020-7.

společností KPMG Česká republika s.r.o.¹⁹, vyplývá, hledání zaměstnání je na třetím místě v „žebříčku“ obav mladých lidí spojených z odchodem z ústavního zařízení (ještě silnější jsou obavy spojené s nalezením samostatného bydlení a finanční situace). Z tohoto výzkumu dále vyplývá, že za významné hendikepy, které ztěžují těmto mladým lidem úspěšný start na trhu práce, jsou považovány neznalost cizích jazyků (zejména angličtiny), nedostatek praxe či nedostatek kompetencí spojených s hledáním zaměstnání (např. dovednost napsat životopis).

V rámci již zmiňovaného výzkumu *Integrace dětí z dětských domovů do společnosti*, bylo hledání práce zmiňováno dokonce jako nejčastější obava a zároveň bylo nalezení práce vymezeno jako nejčastější potřeba, kterou tito mladí lidé mají. Při detailnějším dotazování více než polovina dětí uvedla, že si práci bude hledat prostřednictvím známých a kamarádů (přičemž reálná šance získat legální práci je třikrát vyšší, pokud se mladý dospělý obrátí o pomoc na nějakou formální instituci). Pouze 2 % mladistvých se po odchodu z domova obrátí s prosbou o pomoc na neziskovou organizaci. Práce sehnaná prostřednictvím neformálních kontaktů často bývá nelegální, tzv. práce „na černo“, kde nejenže zaměstnanec (i zaměstnavatel) neodvádí příslušné odvody státu, ale taktéž on sám je zaměstnavatelem krácen a mnohdy dostává nižší mzdu. Vzhledem k nedostatku zkušeností a omezeným možnostem se mladí dospělí mohou nechat zaměstnavateli zneužívat. Takovéto zaměstnání je pak pro mladého člověka zdrojem zklamání a problémů a zcela nesplňuje představy, které si před nástupem do práce vytvořil. Pokud mladí lidé nemají po nástupu do práce dostatečnou motivaci a adekvátní finanční ohodnocení, tak zaměstnání opouštějí a raději se evidují mezi uchazeče o zaměstnání na úřadu práce. Mnohdy chybí ochota pracovat (práce není považována za jediný prostředek k získání peněz). Ve vybraných dětských domovech byl také zjišťován průměrný očekávaný plat a zajímavým zjištěním je, že respondenti s nedokončeným základním vzděláním měli vyšší představy o platu než ti, jež mají dokončené základní vzdělání nebo jsou vyučení.

¹⁹ Výroční zpráva Nadání a dovednosti o.p.s. za rok 2016 (2017). Dostupné z: http://www.nadaniadovednosti.cz/images/pdf/VRON_ZPRVA_2016_e-verze_m.pdf.

2.7. Samostatné bydlení

Samostatné bydlení je jedním ze základních znaků osamostatnění mladého člověka, jde tedy o potřebu společnou pro všechny mladé dospělé bez ohledu na to, v jakém prostředí vyrůstají. Specifikum dětí vyrůstajících v institucionální výchově vyplývá z toho, že značnou část života (v některých případech celý dosavadní život) prožily v prostředí, kde o ně bylo bezpodmínečně postaráno. Většina z dětí nemá vůbec povědomí o tom, že když se někam přistěhují, tak se musí přihlásit k trvalému pobytu, platit úhrady za energie, likvidaci odpadu a podobně.

Potřeba bydlení byla v rámci výzkumu agenturou Ipsos logicky vyhodnocena jako nejvíce pocítovaná po opuštění ústavního zařízení (93 % respondentů). Zároveň patří mezi jedny z nejčastějších obav cílové skupiny. Z výzkumu vyplývá, že u většiny lidí se po odchodu z náhradní péče objevovala potřeba spojená se sehnáním levného, podporovaného či krizového bydlení. Větší polovina dotazovaných (55 %) měla představu o tom, kde bude po osamostatnění bydlet a zbylých 45 % spíše spoléhalo na radu kamarádů, známých, rodiny či sociálních pracovníků se kterými byli během pobytu v náhradní péči ve styku. Pomoc přátel spočívala především v tom, že poskytl informace o bydlení.

Při vytváření podpůrných mechanismů v této oblasti je nutno zároveň zohlednit několik skutečností:

- Část mladých lidí se vrací do původní rodiny, potřeba samostatného bydlení u nich nastává až s určitým časovým odstupem.
- Bydlením může disponovat partner/partnerka mladého dospělého.
- Kromě samotného získání samostatného bydlení jsou důležité kompetence k jeho udržení (prostředky na nájem, schopnost vést samostatně domácnost atd.).
- Existuje celá řada forem bydlení mladých lidí v celé populaci (co-housing, podnájmy atd.).

Otázka udržitelnosti bydlení je úzce spjata s finanční situací mladého dospělého. Pokud mladý člověk nemá pravidelný příjem peněz, nemůže si dovolit vlastní bydlení. Nastává tedy otázka, kde se alespoň na přechodnou dobu ubytovat. Přestože si ubytování v domě na půl cesty či na ubytovně před odchodem z domova připouští málokdo z dětí, reálně tyto situace po krachu původně naplánovaného bydlení nejsou

výjimkou. Některá ústavní zařízení mají k dispozici tzv. „startovací byty“, ve kterých mohou děti po opuštění zařízení nějakou omezenou dobu přebývat. Většinou se jedná o garsoniéry, kde mohou bydlet dvě až tři děti. V případě, že dětský domov tuto možnost nenabízí, snaží se svým dětem zajistit ubytování jinde. Velkou roli tady hraje spolupráce s městem či obcí, která může, pokud má k dispozici, přidělit odcházejícímu dítěti nějaký byt. Jde však spíše o ad hoc řešení závislá na místní situaci, nikoliv o pravidlo platné pro celý systém péče o ohrožené děti.

Dlouhodobým řešením nejsou ani pobytové služby nabízené v systému sociálních služeb. Zde jsou k dispozici domy na půli cesty²⁰, které se profilují jako služba pro cílovou skupinu řešenou touto analýzou nebo azylové domy²¹, které obecně poskytují pomoc všem osobám v nepříznivé situaci. Tyto služby mohou být pouze jakýmsi odrazovým můstkem k samostatnému bydlení. V souvislosti s problematikou bydlení nelze opomenout ani bezdomovectví. Z mnohých studií²² je patrné, že mladí lidé opouštějící institucionální výchovu představují z hlediska tohoto sociálního jevu rizikovou skupinu.

2.8. Finanční gramotnost a hmotné zabezpečení

Mezi další příčiny nepříznivé životní situace mladých dospělých po opuštění ústavní výchovy patří nepochopení finančních možností, resp. nízká finanční gramotnost. Během pobytu v zařízení nelze získat odpovídající informace o běžných nákladech na domácnost, bydlení apod. Přestože v ústavních zařízeních probíhají různé programy zaměřené na finanční gramotnost, není jejich intenzita dostačující pro to, aby vynahradila socializaci v této oblasti u dětí vyrůstajících v rodinném prostředí. Existuje riziko dluhové pasti (zadlužení přitom může být způsobeno zcela bez přičinění mladého člověka, například skutečností, že jeho rodiče nehradili poplatky za likvidaci odpadu, nebo ojedinělým excesem, například neuhrazením pokuty za černou jízdu ve

²⁰ § 58 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách (dále v textu jen „zákon o sociálních službách“).

²¹ § 57 zákona o sociálních službách.

²² Viz např. Výzkumný ústav práce a sociálních věcí v.v.i. (2015). Vyhodnocení dostupných výzkumů a dat o bezdomovectví v ČR a návrhy postupů průběžného získávání klíčových dat. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_387.pdf

veřejné dopravě). Celá situace se může vyhrotit až do zahájení exekučního řízení vůči těmto osobám.

Finanční gramotnost však představuje pouze jednu část této oblasti života. Druhou představuje dostupnost odpovídajících finančních prostředků (hmotné zajištění). V době pobytu v ústavním zařízení děti dostávají měsíčně určitý finanční obnos (kapesné), který je diferencován dle věku dítěte²³. Z toho logicky vyplývá, že dítě je zvyklé na alespoň jakýsi měsíční příjem se kterým samo hospodaří. Z výzkumu realizovaného agenturou Ipsos však vyplývá, že většina dětí opouštějících zařízení ústavní výchovy nemá našetřené žádné peníze. Pouze 13 % uvedlo, že nějakou částku našetřenou mají (nicméně nesdělili výši částky, takže se může jednat o minimální obnos).

²³ Viz Nařízení vlády č. 460/2013 Sb., stanovení částky příspěvku na úhradu péče, částky kapesného, hodnoty osobních darů a hodnoty věcné pomoci nebo peněžitého příspěvku dítěti ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy.

3. Aktéři systému práce s dopívajícími dětmi a mladými dospělými

3.1. Úvod

Za aktéry systému práce s dopívajícími dětmi a mladými dospělými lze v širším pojetí považovat všechny subjekty, které s dopívajícími dětmi a mladými dospělými vstupují do interakce. Aktérem je i sám mladý dospělý (nositel změny). Z perspektivy mladého dospělého je také nutno hodnotit kvalitu služeb a intervencí, které jsou mu poskytovány. Důležitou roli hrají také rodiče, příbuzní a další blízké osoby, a rovněž širší sociální prostředí.

Tato analýza se zaměřuje především na aktéry ze sféry profesionálních subjektů. I v této sféře s cílovou skupinou mladých lidí opouštějících náhradní formy péče pracuje v České republice celá řada subjektů různých právních forem a zaměření. Pro účely analýzy jsou tito aktéři rozděleni na aktéry v oblasti veřejné správy a veřejných institucí, aktéry v oblasti nestátních služeb (registrované sociální služby, pověřené osoby atd.) a neformální a svépomocné aktivity či služby.

Okruh aktérů se mění v závislosti na tom, zda jde o dospívající dítě (nezletilou osobu) nebo mladého dospělého po dosažení zletilosti. Hlavní odpovědnost za ochranu **dítěte** a jeho vývoj mají rodiče, případně jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte. Veřejnoprávní ochranu dítěte zajišťují zejména orgány sociálně-právní ochrany dětí, přičemž těžiště přímé práce spočívá na obecních úřadech obcí s rozšířenou působností. Důležitou roli hrají také soudy, zejména v případech, kdy je rozhodováno o věcech rodičovské odpovědnosti včetně svěření dítěte do náhradních forem péče.

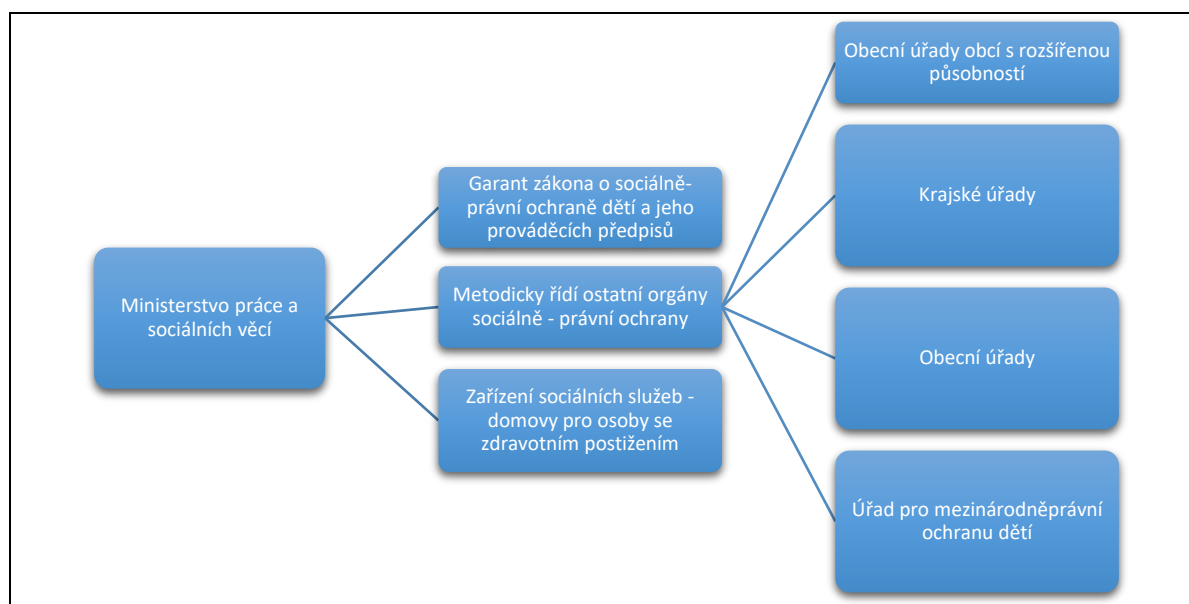
3.2. Aktéři v oblasti veřejné správy a veřejných institucí

3.2.1. Ústřední orgány státní správy

Kompetence v oblasti péče o ohrožené děti a mládež jsou rozděleny mezi několik ministerstev. Jejich vliv na přímou práci s cílovou skupinou je minimální, ovlivňují však celkové „systémové“ nastavení (podoba právní úpravy, financování). Jde o tyto ministerstva:

- Ministerstvo práce a sociálních věcí, do jehož kompetence spadají orgány sociálně-právní ochrany²⁴, výkon sociální práce dle zákona o sociálních službách, poskytování sociálních služeb, činnost osob pověřených k výkonu sociálně-právní ochrany, dávkové systémy nebo oblast zaměstnanosti. V oblasti náhradní rodinné péče vykonává konzultační, metodickou a kontrolní činnost. Ministerstvo práce a sociálních věcí je ústředním orgánem státní správy pro péči o rodinu a děti a koordinátorem naplňování Úmluvy o právech dítěte²⁵.

Obr.1: Kompetence Ministerstva práce a sociálních věcí v oblasti sociálně-právní ochrany dětí

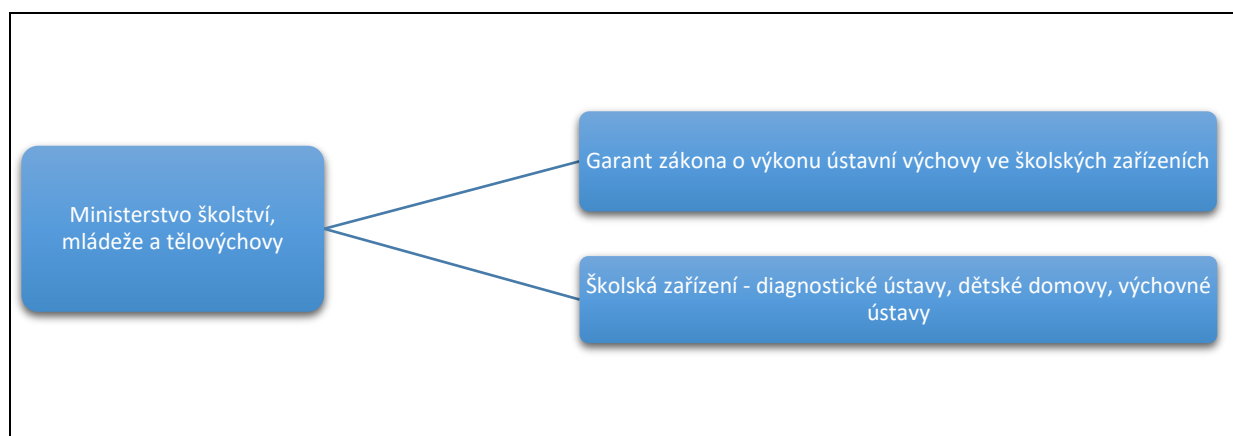

- Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, do kompetence spadají zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a celý vzdělávací systém. Ministerstvo přímo zřizuje všechny diagnostické ústavy a dětské domovy se školou a s jedinou výjimkou také všechny výchovné ústavy. Součástí diagnostických ústavů je rovněž řada středisek výchovné péče.

²⁴ Orgány sociálně-právní ochrany jsou Ministerstvo práce a sociálních věcí, krajské úřady, obecní úřady obcí s rozšířenou působností, obecní úřady, Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí a Úřad práce ČR, resp. jeho krajské pobočky a pobočka pro hlavní město Prahu. Sociálně-právní ochranu dále zajišťují v samostatné působnosti obce a kraje, dále komise pro sociálně-právní ochranu dětí a další právnické a fyzické osoby, pokud jsou výkonem sociálně-právní ochrany pověřeny.

²⁵ Sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb., o Úmluvě o právech dítěte.

Obr.2: Kompetence Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy v oblasti péče o ohrožené děti

- Ministerstvo spravedlnosti, odpovědné za oblast soudnictví (včetně soudnictví ve věcech mládeže), probační a mediační programy, programy pro oběti trestných činů, věznic pro mladistvé atd. V kompetenci ministerstva spravedlnosti je rovněž agenda civilní legislativy (včetně rodinného práva) a související agenda procesních předpisů.
- Ministerstvo vnitra se v rámci své působnosti především zaměřuje na problematiku odhalování, vyšetřování a objasňování trestné činnosti dětí a páchané na dětech, na koncepční a metodickou činnost v oblasti prevence trestné činnosti dětí a páchané na dětech, a na problematiku dětí-cizinců bez doprovodu.
- Ministerstvo zdravotnictví, do jehož odpovědnosti spadá zajišťování zdravotní péče, prevence rizikového chování mladistvých, užívání návykových látek u dětí a mládeže.

Nevyjasněná je odpovědnost za oblast sociálního bydlení, která osciluje mezi Ministerstvem práce a sociálních věcí a Ministerstvem pro místní rozvoj (aniž by bylo dosaženo koncepčního řešení).

3.2.2. Kraje a krajské úřady

Kraj by měl v rámci samostatné působnosti „vytvářet předpoklady pro kulturní, sportovní, jinou zájmovou a vzdělávací činnost dětí“. Kraj může v samostatné působnosti na základě pověření k sociálně-právní ochraně dětí zřizovat zařízení sociálně-právní ochrany. Pokud je krajem zřizována organizace s pověřením k výkonu

sociálně-právní ochrany, jde zpravidla o službu zabývající se náhradní rodinnou péčí (zajišťování příprav žadatelů o náhradní rodinnou péči).

Kraje hrají velmi významnou roli při nastavování sítě sociálních služeb. V rámci přenesené působnosti působí jako registrující orgán sociálních služeb. Hrají klíčovou roli při rozdělování dotací poskytovatelům sociálních služeb. Zejména pro bezplatně poskytované služby sociální prevence představují tyto dotace hlavní zdroj příjmů. Financování služeb vychází ze střednědobého plánu rozvoje sociálních služeb, jehož prostřednictvím kraj ovlivňuje dostupnost služeb pro jednotlivé cílové skupiny a celkové zaměření systému (například tím, zda klade důraz na preventivní aktivity či nikoliv).

Co se týče sociálně-právní ochrany dětí, role krajského úřadu se odehrává zejména na poli náhradní rodinné péče, jejího zprostředkování, příprav osob vhodných stát se osvojiteli a pěstouny a jejich odborného posuzování. Vede pro účely tohoto zprostředkování evidenci dětí, kterým je třeba zajistit péči v náhradním rodinném prostředí formou pěstounské péče nebo osvojení a evidenci žadatelů vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny. Vede také evidenci pěstounů na přechodnou dobu. Krajský úřad je také oprávněn uzavírat dohody o výkonu pěstounské péče a v neposlední řadě vydává pověření k výkonu sociálně-právní ochrany.

3.2.3. Obce a obecní úřady

Zákon sociálně-právní ochraně dětí ukládá **obcím v samostatné působnosti** (podobně jako krajům) vágní povinnost „vytvářet předpoklady pro kulturní, sportovní, jinou zájmovou a vzdělávací činnosti dětí“. Ve vztahu k cílové skupině jsou na úrovni obcí vyvíjeny v samostatné působnosti aktivity zaměřené na prevenci kriminality (například podporou uvedených volnočasových aktivit). Obce se rovněž podílejí dotacemi na financování služeb pro cílovou skupinu (systémové prostředky přitom vyčleňují pouze větší města). Cílová skupina ohrožených dětí a mladých lidí je zařazována jako jedno z významných témat do komunitního plánování. Obec může v samostatné působnosti na základě pověření k sociálně-právní ochraně dětí zřizovat zařízení sociálně-právní ochrany. Mezi tato zařízení patří zařízení odborného poradenství pro péči o děti, zařízení sociálně výchovné činnosti, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a výchovně rekreační tábory pro děti (více k těmto zařízením viz část věnovanou tzv. pověřeným osobám).

Obecním úřadům (tj. úřadům všech 6 258 obcí v České republice) ukládá zákon o sociálně-právní ochraně dětí povinnosti zejména v oblasti preventivní a poradenské činnosti. Obecní úřad je povinen, resp. oprávněn:

- vyhledávat děti, na které se sociálně právní ochrana zaměřuje,
- působit na rodiče, aby plnili povinnosti vyplývající z rodičovské odpovědnosti,
- projednat s rodiči odstranění nedostatků ve výchově dítěte,
- projednat s dítětem nedostatky v jeho chování,
- sledovat, zda je na základě kontrolních oprávnění zamezováno v přístupu dětí do prostředí, které je z hlediska jejich vývoje a výchovy ohrožující,
- poskytnout nebo zprostředkovat rodičům na jejich žádost poradenství při uplatňování nároků dítěte,
- oznámit obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností skutečnosti, které nasvědčují tomu, že jde o děti, na které se sociálně právní ochrana zaměřuje.

Při péči o ohrožené děti obecní úřad:

- zaměřuje svou pozornost na využívání volného času těchto dětí,
- zaměřuje svoji pozornost na děti vyhledávající styky s osobami požívajícími alkohol, návykové látky nebo páchajícími trestnou činností,
- sleduje u dětí projevy nesnášenlivosti a násilí,
- věnuje pozornost dětem z rodin s nízkou sociální úrovní,
- zabraňuje pronikání nepříznivých sociálních a výchovných vlivů mezi ostatní skupiny dětí,
- nabízí dětem programy pro využití volného času se zřetelem k zájmům dětí a jejich možnostem,
- spolupracuje se školami, pověřenými osobami, zájmovými sdruženími a dalšími subjekty.

Klíčovou rolí při přímé práci s ohroženými dětmi a mladými lidmi hrají **obecní úřady obcí s rozšířenou působností**. Jejich působnost je velmi široká, od preventivních a poradenských aktivit na podporu rodičovské péče, přes přímou sociální práci s klienty (působí jako koordinátor práce s rodinou) až po intervence v případě vážného ohrožení dítěte (může například podat návrh na omezení rodičovské odpovědnosti, svěření dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu, do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc nebo na nařízení ústavní výchovy). Obecní úřad obce s rozšířenou

působností vykonává rovněž funkci opatrovníka a poručníka. Vykonává poručenství jako veřejný poručník do doby, kdy soud jmenuje dítěti poručníka (fyzickou osobu) nebo dokud se poručník neujme funkce. Opatrovnictví (zastupování dítěte v soudních či správních řízeních) je jednou z nejčastějších agend těchto úřadů (v roce 2017 působily tyto orgány jako opatrovníci u 86 944 dětí. V případě 637 dětí šlo o opatrovnictví podle § 45 odst. 2 zákona č. 141/1961 Sb., trestní řád (zastupování dítěte v trestním řízení jako poškozeného). Oproti tomu veřejné poručenství je spíše okrajovou agendou (v roce 2017 šlo o 722 dětí).²⁶

Obecní úřad obce s rozšířenou působností přitom využívá širokou škálu nástrojů sociální práce (vyhodnocování situace dítěte a rodiny, individuální plánování, případové konference, rodinné konference) i nástrojů administrativní povahy (například výchovná opatření)²⁷. Metodami práce se z části věnovala *Zpráva o příčinách umísťování dětí mimo vlastní rodinu z perspektivy orgánů sociálně-právní ochrany dětí*²⁸. V rámci dotazníkového šetření byla oslovena vybraná pracoviště orgánů sociálně-právní ochrany, přičemž jedna z otázek směřovala na zjištění využívaných metod práce. Oslovená pracoviště měla vyjmenovat pět používaných metod práce s rodinami ohroženými odebráním dítěte, které pokládají v praxi za nejvíce efektivní a seřadit je od nejvíce efektivní. Z výsledků vyplývá, že az nejvíce efektivní metody jsou považovány případové konference, přímá práce s rodinami, rozhovory s rodiči a dítětem, spolupráce s odbornými službami, pomáhajícími a doprovázejícími organizacemi (resp. celkově s neziskovým sektorem), poradenství, sanace rodiny, terénní práce s rodinami a sociální šetření. V menší míře byly zmiňovány mediace, rodinná terapie, rodinná konference atd.

Speciální agendou obecních úřadů obcí s rozšířenou působností na úseku sociálně-právní ochrany je **sociální kuratela pro děti a mládež** (péče o děti vyžadující zvýšenou pozornost). Ta spočívá jednak v depistáži a preventivních aktivitách, jednak

²⁶ Roční výkaz o výkon sociálně-právní ochrany za rok 2017.

²⁷ Viz § 12 a § 13 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (dále v textu jen „zákon o sociálně-právní ochraně dětí). Jde mimo o možnost uložit rodičům nebo i dětem povinnost využít odbornou poradenskou pomoc. Může rovněž stanovit dohled nad dítětem. Obdobné pravomoci má i soud.

²⁸ SocioFactor s.r.o. (2017). Zpráva o příčinách umísťování dětí mimo vlastní rodinu z perspektivy orgánů sociálně-právní ochrany dětí.

v pomoci dítěti během přestupkových nebo trestních řízení. V těchto řízeních by role sociální kurately pro děti a mládež měla spočívat zejména v zasazení protiprávního jednání mladistvého do kontextu sociální práce (přenesení informací o sociální situaci mladistvého, jeho rodinném a širším zázemí, dřívější práci s mladistvým apod. s cílem zajistit, aby uložená sankce byla v souladu s individuálním plánem ochrany dítěte)²⁹. Stejná role připadá kurátorovi také v případě trestního řízení proti mladistvému, v tomto případě spolupracuje s příslušným střediskem Probační a mediační služby, která je stejně jako kurátor o takovém řízení informována. Pokud s mladistvým pracuje jak tato služba, tak kurátor, měly by své intervence koordinovat.

Sociální kurátor se zaměřuje na děti s nařízenou ústavní výchovou z důvodu závažných výchovných problémů, děti s uloženou ochrannou výchovou, děti vzaté do vazby a ve výkonu trestního opatření odnětí svobody a také rodiče těchto dětí. Pokud mladistvý spáchá čin, pro který je umístěn ve věznici (výkon vazby nebo výkon odnětí svobody), je zaměstnanec obce s rozšířenou působností zařazený do obecního úřadu povinen jej alespoň jednou za 3 měsíce navštívit. V rámci této návštěvy by měl zaměstnanec s dítětem konzultovat zejména možnost zaměstnání nebo přípravy na budoucí povolání nebo zaměstnání po ukončení výkonu vazby nebo trestu odnětí svobody.³⁰

Specifikem kurately pro děti a mládež je skutečnost, že v některých případech její kompetence **nekončí dosažením zletilosti mladého dospělého**, jako je tomu v ostatních činnostech sociálně-právní ochrany, ale poskytuje i návaznou péči mladým lidem opouštějícím ústavní výchovu (pokud sem byli umístěni z důvodu závažných výchovných problémů), ochrannou výchovu, vazbu nebo věznici. Při zajištění návazné

²⁹ Ministerstvo práce a sociálních věcí (2016). Metodická příručka pro kurátory pro děti a mládež. Dostupné z https://www.mpsv.cz/files/clanky/28476/Metodicka_prirucka_pro_kuratoty_pro_deti_a_mladez.pdf.

³⁰ Věznice jsou povinny zajistit zaměstnanci obce s rozšířenou působností zařazenému do obecního úřadu přístup do věznice, umožnit nahlížení do dokumentace a umožnit styk tohoto zaměstnance s dítětem, které je ve výkonu vazby nebo ve výkonu trestu odnětí svobody, a s dítětem, o něž ve věznici pečuje žena odsouzená k trestu odnětí svobody nebo žena ve výkonu vazby. Věznice a ústavy pro výkon zabezpečovací detence jsou povinny informovat obecní úřad obce s rozšířenou působností o nástupu dítěte do výkonu trestního opatření odnětí svobody nebo ústavu pro výkon zabezpečovací detence, a o tom, kdy bude dítě z výkonu trestního opatření odnětí svobody nebo z výkonu zabezpečovací detence propuštěno. Pro návštěvu zaměstnance obce s rozšířenou působností zařazeného do obecního úřadu vydá tento orgán zaměstnanci zvláštní oprávnění.

péče je kurátor pro děti a mládež povinen spolupracovat zejména s obcemi v samostatné i přenesené působnosti, s krajskou pobočkou Úřadu práce, s poskytovateli sociálních služeb a zařízeními pro výkon ústavní a ochranné výchovy.

Podle zákona o sociálních službách zajišťuje obecní úřad obce s rozšířenou působností osobě, které není poskytována sociální služba, a je v takové situaci, kdy poskytnutí okamžité pomoci by ohrozilo její život nebo zdraví, poskytnutí sociální služby nebo jiné formy pomoci. Obecní úřad s rozšířenou působností má podle zmíněného zákona povinnost také poskytovat odborné sociální poradenství mj. osobám ohroženým sociálním vyloučením z důvodu předchozí ústavní nebo ochranné výchovy nebo výkonu trestu. Spolupracovat by měl se zařízeními pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, s Vězeňskou službou České republiky, Probační a mediační službou České republiky, správními úřady a územními samosprávnými celky. K výkonu sociální práce obecními úřady vydalo Ministerstvo práce a sociálních věcí Doporučený postup č. 1/2012 k realizaci činností sociální práce na obecních úřadech typu II., typu III., újezdních a krajských úřadech.³¹

Obecní úřad s rozšířenou působností na území svého správního obvodu koordinuje poskytování sociálních služeb a vykonává sociální práci, která by měla vést k řešení nepříznivé sociální situace a k sociálnímu začleňování osob, přitom spolupracuje s krajskou pobočkou Úřadu práce a krajským úřadem.

Příklad z praxe:

Úřad městského obvodu Slezská Ostrava nabízí prostřednictvím oddělení sociálních služeb odborné sociální poradenství nájemcům vstupních bytů s doprovodným sociálním programem. Služba je poskytována ambulantně přímo v objektu vstupních bytů a je určena pouze pro nájemníky těchto bytů. Cílem služby je poskytovat poradenství, informace, odbornou pomoc a podporu, která povede k postupnému řešení nepříznivé sociální situace nájemníků a celkové stabilizaci v oblasti sociální,

³¹ Doporučený postup je dostupný z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/21383/postup_1-2012.pdf.

ekonomické a bytové. Osoby do 26 let opouštějící školská zařízení pro výkon ústavní výchovy jsou jednou z cílových skupin této služby.³²

3.2.4. Úřad práce ČR

Úřad práce funguje v systému péče o ohrožené děti především aktivitami v oblasti zaměstnanosti a jako státní dávkový úřad. Z hlediska cílové skupiny představuje registrace na Úřadu práce ČR zajištění alespoň minimálního zdravotního a sociálního pojištění hrazeného státem (mladému dospělému tedy nevzniká v této oblasti dluh). Úřad práce rovněž realizuje určité programy zaměřené na mladé absolventy³³. Mimo pracovního poradenství je na úřadu práce taktéž možnost absolvovat rekvalifikační kurz, pokud mladý dospělý nemůže nalézt uplatnění ve svém oboru či pokud disponuje např. pouze základním vzděláním.

V dávkové oblasti je Úřad práce ČR klíčový pro oblast náhradní rodinné péče (dávky pěstounské péče) a v oblasti sociální pomoci osobám ohroženým chudobou (dávky pomoci v hmotné nouzi a částečně i dávky státní sociální podpory). Mladému dospělému mohou pracovníci krajských poboček Úřadu práce přiznat na základě provedeného sociálního šetření dávky pomoci v hmotné nouzi. Zaměstnanci orgánů pomoci v hmotné nouzi jsou v souvislosti s poskytováním dávek povinni mimo jiné aktivně vyhledávat osoby, které jsou ohroženy hmotnou nouzí, nebo se již ve stavu hmotné nouze nacházejí a také spolupracovat s obcí, v jejíž působnosti se bydlíště osoby v hmotné nouzi nachází. Sociální pracovníci krajských poboček Úřadu práce a také pověřených obcí a obcí s rozšířenou působností³⁴, by měli

- shromažďovat a analyzovat údaje o osobách v hmotné nouzi, potřebné pro posouzení jejich situace,

³² Informace jsou dostupné z: <http://www.slezska.cz/cs/radnice/urad/odbor-socialnich-veci/odbor-socialnich-sluzeb/6.-vstupni-byty-s-doprovodnym-socialnim-programem/vstupni-byty-s-doprovodnym-socialnim-programem-ul.-bohuminska-25-ostrava-muglinov/#popis-poskytovan--slu-by>.

³³ Viz například informace dostupné z: <https://www.novinky.cz/kariera/450083-projekt-uradu-prace-pomaha-mladym-uchazecum-o-zamestnani.html>.

³⁴ Krajské pobočky Úřadu práce ČR u osob, které se nacházejí ve stavu hmotné nouze déle než tři kalendářní měsíce, obce bez ohledu na dobu, po kterou se tyto osoby ve stavu hmotné nouze nacházejí.

- dohodnout ve spolupráci s osobami v hmotné nouzi postup řešení jejich situace hmotné nouze,
- používat při řešení situace hmotné nouze osoby metody a postupy, které jsou vhodné pro tyto osoby,
- vést nezbytnou dokumentaci o metodách a postupech řešení situace hmotné nouze osob včetně zhodnocení při ukončení spolupráce s osobami v hmotné nouzi,
- spolupracovat s dalšími zaměstnanci orgánu pomoci v hmotné nouzi při řešení situace osob v hmotné nouzi a umožňovat kontrolu použitých metod a postupů,
- spolupracovat při řešení situace hmotné nouze osob s provozovateli sociálních služeb, s poradenskými zařízeními a organizacemi, které osobám v hmotné nouzi v obci pomáhají.

3.3. Poskytovatelé služeb

3.3.1. Poskytovatelé sociálních služeb

Sociální služby jsou velmi důležitým aktérem v systému péče o ohrožené děti. Sociální služby zaměřené na práci s rodinou a/nebo dětmi často spolupracují s orgány sociálně právní ochrany na řešení situace dítěte a jeho rodiny. Mezi sociálními službami nalezneme také takové, které se zaměřují na sociální práci s mladistvým nebo mladým dospělým, z nichž některé spolupracují s ústavními zařízeními a stávají se tak jeho průvodcem při přechodu z ústavní péče do samostatného života. Definice sociálních služeb obsažená v příslušném zákoně uvádí, že sociální službou se rozumí činnost nebo soubor činností daných zákonem, kterými je zajišťována pomoc a podporu osobám za účelem sociálního začlenění nebo prevence sociálního vyloučení. Při poskytování této pomoci musí sociální služba vycházet z individuálně určených potřeb osob, dále působit na osoby aktivně, podporovat rozvoj jejich samostatnosti, vést k jejich sociálnímu začleňování.

Sociální služby se dělí do tří hlavních skupin:

- sociální poradenství, které se dále dělí na základní sociální poradenství a odborné sociální poradenství. Základní sociální poradenství poskytuje osobám potřebné informace přispívající k řešení jejich nepříznivé sociální situace. Základní sociální poradenství jsou povinny zajistit všichni poskytovatelé sociálních služeb jako základní činnost při poskytování všech druhů sociálních

služeb. Odborné sociální poradenství je sociální službou, které se věnujeme dále v textu.

- služby sociální péče, které mají napomáhat osobám zajistit jejich fyzickou a psychickou soběstačnost. Cílem služeb sociální péče je podpořit život uživatelů v jejich přirozeném sociálním prostředí a umožnit jim v nejvyšší možné míře zapojení do běžného života společnosti. V případech, kdy osoba nemůže setrvat v domácím prostředí, zajistit důstojné prostředí a zacházení.
- služby sociální prevence, které mají napomáhat zabránit sociálnímu vyloučení osob ze stanovených důvodů, mezi něž se řadí např. krizová sociální situace, životní návyky, způsob života, sociálně znevýhodňující prostředí aj. Jejich cílem je napomáhat osobám k překonání jejich nepříznivé sociální situace a chránit společnost před vznikem a šířením nežádoucích společenských jevů.

Sociální služby se poskytují jako služby pobytové, ambulantní nebo terénní. S cílovou skupinou ohrožených dětí a jejich rodin přímo pracuje 11 druhů terénních a ambulantních služeb (denní stacionáře, krizová pomoc, nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, osobní asistence, podpora samostatného bydlení, raná péče, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, sociální rehabilitace, telefonická krizová pomoc, terénní programy a odborné sociální poradenství) a 8 pobytových sociálních služeb (azylové domy, chráněné bydlení, domy na půl cesty, odlehčovací služby, terapeutické komunity, týdenní stacionáře, domovy pro osoby se zdravotním postižením, ve zcela ojedinělých případech i domovy se zvláštním režimem). Analýza sítě služeb pro práci s rodinami a dětmi³⁵ mezi terénní a ambulantní služby, které se orientují výhradně na skupinu ohrožených dětí a na jejich rodiny, zařadila nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi a odborné sociální poradenství. Co se týče cílové skupiny mladých lidí opouštějících náhradní formy péče, jsou klíčovými sociálními službami sociální rehabilitace a terénní programy, z pobytových služeb pak domy na půl cesty a azylové domy. Pokud bude zohledněna skutečnost, že tito mladí dospělí jsou v daleko větší míře, než jejich vrstevníci ohroženi některými sociálně patologickými jevy (bezdomovectví, užívání návykových látek apod.), pak lze do výčtu klíčových sociálních služeb zahrnout další druhy sociálních

³⁵ SocioFactor s.r.o. (2014). Analýza sítě služeb pro práci s rodinami a dětmi.

služeb, například kontaktní centra, nízkoprahová denní centra pro osoby bez přístřeší, noclehárny apod.

Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi jsou službou sociální prevence poskytovanou terénní, popřípadě ambulantní formou. V České republice v současné době působí 260 těchto služeb³⁶. Služba je poskytována rodině s dítětem, u kterého je jeho vývoj ohrožen v důsledku dopadů dlouhodobě krizové sociální situace, kterou rodiče nedokáží sami bez pomoci překonat, a u kterého existují další rizika ohrožení jeho vývoje. Podle výše citované analýzy se tyto služby zabývají především pomocí sociálně slabším rodinám, které se ocitají v situacích, jež nejsou schopny bez cizí pomoci řešit. Problémy jsou často kumulované, rodina se potýká s celým spektrem negativních jevů (finanční problémy, dlouhodobou nezaměstnanost, špatné bytové podmínky, špatná orientace v dávkovém systému aj.). Problémy, které sociální služby pomáhají řešit, bývají nejčastěji spojené s pomocí s vedením domácnosti, výchovnými problémy s dětmi nebo krizovou situací rodiny např. z důvodu rozvodu nebo z důvodu zdravotních problémů. Některé sociálně aktivizační služby se specializují na užší skupinu klientů (např. rodiny s dětmi s výchovnými problémy). Klienti do sociálně aktivizačních služeb často přicházejí na doporučení jiného subjektu v systému péče o ohrožené děti (orgán sociálně-právní ochrany, lékař, pedagogicko-psychologická poradna, škola). Na sociálně aktivizační služby jsou proto často navázány další služby či aktivity, jako například dluhové poradenství, psychologické poradenství, klubová setkávání pro určité skupiny lidí apod. Z analýzy vyplývá, že spolupráce se jeví jako efektivní zejména v případech, kdy se povede navázat osobní vazby. Některé organizace se na zlepšování spolupráce s dalšími subjekty přímo zaměřují.³⁷

Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež poskytují ambulantní, popřípadě terénní služby dětem ve věku od 6 do 26 let, ohroženým společensky nežádoucími jevy. Cílem služby je zlepšit kvalitu jejich života předcházením nebo snížením sociálních a zdravotních rizik souvisejících se způsobem jejich života, umožnit jim lépe se orientovat v jejich sociálním prostředí a vytvářet podmínky k řešení jejich nepříznivé sociální situace. Služba může být poskytována osobám anonymně. Nízkoprahová

³⁶ Viz Registr sociálních služeb, dostupné z:

http://iregistr.mpsv.cz/socreg/hledani_sluzby.do?SUBSESSION_ID=1540901766297_1.

³⁷ SocioFactor s.r.o. (2014).

zařízení pro děti a mládež jsou sociální službou zaměřující se na práci s dětmi, které jsou především ze sociálně slabých rodin a svůj volný čas tráví neorganizovaně (nenavštěvují kroužky). V současnosti je v České republice registrováno 254 služeb³⁸, které zpravidla dělí cílovou skupinu služby na děti ve věku povinné školní docházky a děti starší 15 let. Posláním nízkoprahových zařízení je především naučit děti smysluplně využívat čas prostřednictvím volnočasových aktivit, ale také podpora při přípravě na budoucí povolání a celkově příprava na samostatný život v dospělosti. Služba může nabývat různých podob, od typických volnočasových aktivit, přes preventivní programy, výchovně-vzdělávací aktivity po pomoc s přípravou na vyučování. Nízkoprahová centra mohou svou pozornost věnovat také dětem předškolního věku, které připravují na školní docházku a v případě starších dětí a mladých dospělých může služba poskytovat např. poradenství k vyřizování úředních záležitostí. Z citované Analýzy sítě služeb pro práci s rodinami vyplývá, že zásadním partnerem nízkoprahových zařízení jsou školy a stejně jako i u jiných typů služeb je důležité jejich napojení na další služby a subjekty.

Odborné sociální poradenství je službou sociální prevence, která je podle zákona o sociálních službách poskytována se zaměřením na potřeby jednotlivých okruhů sociálních skupin osob v občanských poradnách, manželských a rodinných poradnách, poradnách pro seniory, poradnách pro osoby se zdravotním postižením, poradnách pro oběti trestných činů a domácího násilí a ve speciálních lůžkových zdravotnických zařízeních hospicového typu. Zahrnuje také sociální práci s osobami, jejichž způsob života může vést ke konfliktu se společností. V současné době je registrováno 536³⁹ služeb odborného sociálního poradenství. Osoby do 26 let opouštějící školská zařízení pro výkon ústavní výchovy jsou jako cílová skupina explicitně zmíněni u 30 služeb odborného sociálního poradenství. Rodiny s dětmi jsou cílovou skupinou 190 služeb, děti a mládež ve věku 6 až 26 let ohroženy společensky nežádoucími jevy u 76 služeb. Naše cílová skupina mladiství a mladí dospělí vyrůstající či opouštějící náhradní péči může spadat také do jiných cílových skupin odborného sociálního poradenství jako například osoby ohrožené závislostí či závislé na návykových látkách, osoby v krizi, osoby bez domova apod. Analýza sítě služeb

³⁸ Registr sociálních služeb.

³⁹ Registr sociálních služeb.

pro práci s rodinami s dětmi uvádí, že odborné sociální poradenství se při pomoci rodinám zaměřuje zejména na řešení problémů, které nedokáží řešit bez pomoci zvnějšku, jakými jsou například spory spjaté s rozvodem nebo složité vztahové situace náhradní rodinné péče. Spolupráce s dalšími službami probíhá zejména na bázi vzájemné pomoci, doporučení jiné – lépe dostupné – organizace nebo služby, která se specializuje na problematiku týkající se klienta (např. pro menší děti, pro dospívající, poradna).

Příklady služeb odborného sociálního poradenství pro cílovou skupinu:

Službu odborného sociálního poradenství pro osoby do 26 let opouštějící školská zařízení pro výkon ústavní výchovy, děti a mládež ve věku od 6 do 26 let ohrožené společensky nežádoucími jevy a rodiny s dětmi má registrovanu například Dětský domov a školní jídelna Nové Strašecí. Ve výroční zprávě organizace za rok 2015/2016 je uvedeno, že poradenství je poskytováno v sídle organizace a telefonicky. Dětský domov poskytuje sociální služby chráněného bydlení a sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi. Cílem je poskytovat komplexní péči o ohroženou rodinu. Cílem preventivní činnosti je zabránit odebrání dítěte z rodiny, případně sanace rodin a navracení dětí zpět do užší či širší rodiny.⁴⁰

Dům otevřených možností o.p.s. poskytuje odborné sociální poradenství pod názvem „DOM Tykadlo“ mladým lidem, kteří vstupují do samostatného života bez podpory vlastní či náhradní rodiny a hledají možnosti, jak se osamostatnit. Jedná se o poradnu, na kterou se mohou obracet nejen mladí dospělí, ale i lidé, kteří jsou v jejich okolí. Poradenství nabízejí jak telefonicky, mailem, prostřednictvím osobních konzultací a také na webových stránkách nabízejí možnost návštěvy v místě pobytu klienta, např. v dětském domově.⁴¹

Terénní programy jsou terénní služby poskytované osobám, které vedou rizikový způsob života nebo jsou tímto způsobem života ohroženy. Služba je určena pro problémové skupiny osob, uživatele návykových látek nebo omamných psychotropních látek, osoby bez přístřeší, osoby žijící v sociálně vyloučených

⁴⁰ Výroční zpráva za rok 2015-2016, Dětský domov a Školní jídelna Nové Strašecí. Dostupné z: <http://www.strasidyloko.cz/ke-stazeni/>.

⁴¹ Informace jsou dostupné z: <https://dom-os.cz/sluzby/tykadlo/>.

komunitách a jiné sociálně ohrožené skupiny. Cílem služby je tyto osoby vyhledávat a minimalizovat rizika jejich způsobu života. Služba může být osobám poskytována anonymně. Služba může zahrnovat různé formy pomoci od vyřízení osobních dokladů, přes pomoc s nalezením pracovního místa a podporu pro setrvání v zaměstnání, podporu v rozvoji rodičovských kompetencí, řešení dluhových potíží až po motivaci k léčbě závislosti apod. V České republice působí 222 těchto služeb⁴².

Sociální rehabilitace je soubor specifických činností směřujících k dosažení samostatnosti, nezávislosti a soběstačnosti osob, a to rozvojem jejich specifických schopností a dovedností, posilováním návyků a nácvikem výkonu běžných, pro samostatný život nezbytných činností alternativním způsobem využívajícím zachovaných schopností, potenciálů a kompetencí. Sociální rehabilitace se poskytuje formou terénních a ambulantních služeb, nebo formou pobytových služeb poskytovaných v centrech sociálně rehabilitačních služeb. Služba může být poskytována pobytových služeb v centrech sociálně rehabilitačních služeb. Sociální rehabilitace je v praxi realizována pro široké spektrum cílových skupin, například pro osoby s různými formami zdravotního postižení, osoby s chronickým duševním onemocněním, osoby bez přístřeší, etnické menšiny apod. Cílovou skupiny této služby mohou být také děti a mládež ve věku 6 až 26 let ohrožené společensky nežádoucími jevy, osoby do 26 let opouštějící školská zařízení pro výkon ústavní péče nebo rodiny s dětmi. Registr poskytovatelů sociálních služeb uvádí celkem 285 registrovaných služeb sociální rehabilitace, z tohoto počtu jsou cílovou skupinou děti a mládež ve věku 6 až 26 let ohrožené společensky nežádoucími jevy v 10 případech a osoby do 26 let opouštějící školská zařízení pro výkon ústavní péče nebo rodiny s dětmi ve 12 případech.

Příklady služby sociální rehabilitace zaměřené na cílovou skupinu:

Salesiánský klub mládeže, z. s. Centrum Don Bosco v Pardubicích poskytuje službu sociální rehabilitace – doprovázení. Služba je určena pro děti, mládež a dospělé ve věku od 14 do 35 let, mladé lidi z dětských domovů, pěstounské péče a ohrožených rodin. Pracovníci organizace podporují mladé lidi prostřednictvím osobního setkávání, telefonických kontaktů, e-mailů, Facebooku. Organizace pořádá kurzy přípravy na

⁴² Registr sociálních služeb.

život, společně s klienty služby zpracovává osobní plány a spolupracuje na dosažení vytyčených cílů.⁴³

Radost o.p.s. poskytuje službu sociální rehabilitace při Dětském domově Radost. Cílovou skupinou služby jsou rodiče, zákonní zástupci, poručníci a další příbuzní dětí, které jsou umístěny na základě soudního rozhodnutí v dětském domově Radost a osoby připravující se opustit dětský domov Radost z důvodu zletilosti a ukončení přípravy na budoucí povolání. V rámci sociální rehabilitace je realizována příprava na odchod z domova, společné programy pro rodiče a děti (aktivizační činnosti), individuální konzultace s klíčovým vychovatelem a výchovné a vzdělávací činnosti.⁴⁴

Azylové domy poskytují pobytové služby na přechodnou dobu osobám v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení. Podle registru sociálních služeb je poskytováno 218 služeb azylové domy. Cílová skupina mladistvých a mladých dospělých vyrůstajících či opouštějících ústavní výchovu nebo náhradní rodinnou péči mohou být klienty azylových domů pro muže, pro ženy, ale také, pokud jsou již rodiči, azylových domů pro matky s dětmi či pro rodiny s dětmi.

Domy na půl cesty poskytují pobytové služby zpravidla pro osoby do 26 let věku, které po dosažení zletilosti opouštějí školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, popřípadě pro osoby z jiných zařízení pro péči o děti a mládež, a pro osoby, které jsou propuštěny z výkonu trestu odnětí svobody nebo ochranné léčby. Způsob poskytování sociálních služeb v těchto zařízeních by měl být přizpůsoben specifickým potřebám těchto osob. Registr sociálních služeb uvádí 39 registrovaných služeb tohoto druhu. Služba je poskytována někdy v bytech, které užívá více nájemníků nebo v pokojích, vždy s kompletním vybavením. Domy na půl cesty jsou zaměřeny na osamostatnění klientů. Z poslání a cílů služeb je patrná snaha vést klienta ke schopnosti samostatně hospodařit, nalézt si odpovídající bydlení, práci. V rámci služby se uskutečňují nejrůznější volnočasové aktivity, sportovní akce, sociálně-terapeutické činnosti apod. Součástí služby bývá obvykle pracovní terapie. Například Dům na půl cesty Heřmánek uvádí jako součást služby pracovní terapii, která probíhá dvě hodiny každý pracovní den. Tato pracovní terapie zahrnuje péči o

⁴³ Informace jsou dostupné z: <http://www.dozivota.cz/programy/doprovazeni/verejny-zavazek>.

⁴⁴ Informace jsou dostupné z: <http://www.radost-ops.cz/detail.php?p=58>.

společné prostředí, práci na zahradě nebo v dílně.⁴⁵ Dalším příkladem začlenění pracovní terapie mohou být služby poskytované Domem na půl cesty Květná, který je z části provozován přímo na statku, kde probíhá pracovní terapie. Květná zahrada z. ú. (zřizovatel domu na půli cesty Květná) se začal věnovat také prostupnému zaměstnávání, které přes pracovní terapii, zaměstnání v sociálním podniku, nabízí klientům domu na půl cesty absolvování dlouhodobé stáže v některé z partnerských firem a výsledkem by měl být vstup na volný trh práce.⁴⁶

3.3.2. Osoby pověřené k výkonu sociálně-právní ochrany (pověřené osoby)

V současnosti působí v České republice celkem 384 osob pověřených k výkonu sociálně právní ochrany (pověřených osob). Jejich rozložení napříč jednotlivými kraji je značně rozdílné. Nejmenší počet pověřených osob vykazuje Karlovarský kraj (10), nejvyšší Moravskoslezský kraj (viz tabulku č. 1).

Tabulka č. 1: Přehled počtu pověřených osob v jednotlivých krajích (leden 2018)⁴⁷

Kraj	Počet pověřených osob
Hl. m. Praha	42
Jihočeský kraj	43
Jihomoravský kraj	33
Karlovarský kraj	10
Vysočina	17
Královéhradecký kraj	23
Liberecký kraj	17
Moravskoslezský kraj	48
Olomoucký kraj	19
Pardubický kraj	24
Plzeňský kraj	18
Středočeský kraj	35
Ústecký kraj	30
Zlínský kraj	25
Česká republika	384

⁴⁵ Informace jsou dostupné z: <http://www.hermanek2.karvina.info/?menu=233>.

⁴⁶ Informace jsou dostupné z: <http://www.kvetnazahrada.cz>.

⁴⁷ Zdroj: Ministerstvo práce a sociálních věcí.

V praxi je velmi častým jevem souběžná činnost pověřené osoby a poskytovatele sociální služby. Analýza sítě služeb pro rodiny s dětmi⁴⁸, která pracovala se souborem 107 pověřených osob, uvádí, že tento překryv byl zaznamenán u více než 80 % pověřených osob (81,4 %), přičemž nejčastěji poskytovanými sociální službami byly sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, odborné sociální poradenství a nízkoprahová zařízení pro děti a mládež. Přínos pověření k výkonu sociálně-právní ochrany spatřovaly pověřené osoby zejména v možnosti užší spolupráce s orgány sociálně-právní ochrany a dalšími subjekty (předávání informací, otevřenější přístup, spolupráce s blízkými klienta) a také v jednodušším přístupu k finančním zdrojům (zde je pravděpodobně míněno pověření vztahující se k náhradní rodinné péči). Negativa byla spatřována ve střetu povinností vyplývajících ze dvou zákonů (o sociálních službách a výkonu sociálně-právní ochrany), v růstu administrativní zátěže a povinnosti vykazovat činnosti vykonávané v rámci pověření k výkonu sociálně-právní ochrany a na základě zákona o sociálních službách zvlášť, přestože je často velmi složité oba druhy činností oddělit. V souvislosti s výkonem obou rolí je často diskutovaným tématem dobrovolný a nedobrovolný klient. Sociální služba má ze zákona poskytovat své služby na základě dobrovolnosti, oproti tomu klient sociálně-právní ochrany bývá obvykle klientem nedobrovolným, který si není vědom svých problémů, případně si je nepřipouští.

Ve vztahu k cílové skupině řešené touto analýzou je nutno zmínit především dva typy pověření k výkonu sociálně-právní ochrany:

- opravňující provozovat pobytovou službu zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc,
- opravňující poskytovat služby na podporu náhradní rodinné péče.

Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc dětem poskytují služby dětem, které se ocitly bez jakékoli péče, nebo dětem, které se nacházejí v jiné nepříznivé situaci (zejména děti fyzicky či psychicky týrané, šikanované, sexuálně zneužívané, vykořisťované a zanedbávané). Ochrana a pomoc poskytovaná zařízeními dítěti

⁴⁸ SocioFactor s.r.o. (2014).

spočívá v uspokojování jeho základních životních potřeb, včetně ubytování, a v zajištění lékařské péče zdravotnickým zařízením, psychologické a jiné nutné odborné péče. Služby a provoz zařízení probíhá nepřetržitě. Dítě se může na zařízení obrátit se žádostí o pomoc samo, může být v zařízení umístěno na žádost zákonného zástupce a na žádost obecního úřadu obce s rozšířenou působností na základě rozhodnutí soudu. Podle toho, kdo podal žádost na umístění dítěte, se odvíjí maximální možná délka pobytu dítěte (3, 6 nebo nejdéle 12 měsíců)⁴⁹. Zařízeními pro děti vyžadující okamžitou pomoc projdou ročně necelé dva tisíce dětí (v roce 2017 to bylo 1 760 dětí), z toho v 75 % jde o umístění na žádost rodiče.⁵⁰

Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc zabezpečuje plné přímé zaopatření dítěte (ubytování, stravování a ošacení, poskytuje výchovnou péči, zajišťuje poskytnutí zdravotních služeb, poskytuje poradenství (dítěti, rodičům, osobám odpovědným za výchovu dítěte), zajišťuje pomoc při přípravě dětí na školní vyučování a doprovod dětí do školy, vytváří podmínky pro zájmovou činnost dětí a poskytuje dítěti odbornou péči prostřednictvím sociálního pracovníka a psycholog. Je povinno spolupracovat s rodinou dítěte a poskytnout této rodině pomoc při vyřizování a zajišťování záležitostí týkajících se dítěte, zajistit jim terapii, nácvik rodičovských a dalších dovedností, které rodič nebo jiná osoba odpovědná za výchovu dítěte nezbytně potřebuje pro péči a výchovu dítěte v souladu s individuálním plánem ochrany dítěte zpracovaným orgánem sociálně-právní ochrany.

V oblasti **náhradní rodinné péče** jsou z hlediska cílové skupiny klíčové subjekty, které poskytují služby pěstounským rodinám na základě uzavřené dohody o výkonu pěstounské péče⁵¹. Tyto subjekty poskytují pěstounským rodinám celou řadu služeb garantovaných zákonem.⁵² Jsou mimo jiné povinny být minimálně jednou za 2 měsíce v osobním styku s osobou pečující nebo osobou v evidenci a s dětmi svěřenými do její péče a jedenkrát za 6 měsíců vyhotovit zprávu o výkonu pěstounské péče a předat ji

⁴⁹ K tomu viz § 42 zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

⁵⁰ Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany V-20 za rok 2017.

⁵¹ Na základě pověření k výkonu sociálně-právní ochrany lze v oblasti náhradní rodinné péče ještě zajišťovat přípravy zájemců o osvojení dítěte nebo svěřením dítěte do pěstounské péče, a některé další aktivity.

⁵² Viz § 47a zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

obecnímu úřadu s rozšířenou působností příslušnému k místě trvalého pobytu pěstounů (viz kapitolu 4.1.2. této analýzy). Poskytování služeb je financováno nárokovým státním příspěvkem na výkon pěstounské péče ve výši 48 000 Kč za kalendářní rok. Pověřené osoby tvoří v současné době většinu poskytovatelů tohoto typu služeb. K 31. 12. 2016 uzavřeno v České republice 10471 dohod o výkonu pěstounské péče. 6856 těchto dohod uzavřeli pěstouni s pověřenými osobami (tj. 65,5 %) a 3615 dohod (34,5 %) s orgány sociálně-právní ochrany.⁵³

Dohoda o výkonu pěstounské péče (příp. rozhodnutí) musí být v souladu s rozhodnutím soudu o svěření dítěte do péče osoby pečující nebo osoby v evidenci a s individuálním plánem ochrany dítěte. V případě, že dohoda není uzavřena, nahrazuje ji správním rozhodnutím obecní úřad obce s rozšířenou působností místně příslušný k pěstounům.

3.3.3. Školská zařízení pro výkon ústavní výchovy a střediska výchovné péče

V České republice je 211 školských zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy s celkovou kapacitou 7 550 lůžek. Ve školním roce 2016/2017 prošlo těmito zařízení celkem 6 500 dětí a mladých lidí⁵⁴, z toho 4 270 dětskými domovy, 730 dětskými domovy se školou, 1 096 výchovnými ústavami a 404 dětskými diagnostickými ústavami. Ve školním roce 2016/2017 pracovalo ve školských zařízeních 4 278 fyzických pracovníků, z toho více než polovinu představovali vychovatelé (2 445), téměř čtvrtinu asistenti pedagoga (1 064), speciální pedagogové (217), psychologové (92), zdravotničtí pracovníci (31) a sociální pracovníci 293 (6,8 %), ostatní odborní pracovníci (136).

Účelem zařízení je zajišťovat nezletilé osobě (zpravidla ve věku od 3 do 18 let), případně zletilé osobě do 19 let, na základě rozhodnutí soudu o ústavní výchově nebo ochranné výchově nebo o předběžném opatření náhradní výchovnou péči v zájmu jeho zdravého vývoje, řádné výchovy a vzdělávání. Zařízení může na základě žádosti poskytovat plné přímé zaopatření zletilé nezaopatřené osobě po ukončení výkonu

⁵³ Macela, M. (2017). Analýza financování systému péče o ohrožené děti.

⁵⁴ Statistická ročenka školství za rok 2016/2017 – výkonové ukazatele. Dostupné z: <http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp> [2017-03-31]. Z těchto 6 500 dětí bylo 93 do věku do 3 let a 418 do zahájení povinné školní docházky, tj. do 6 až 7 let věku.

ústavní výchovy a ochranné výchovy, pokud se připravuje na budoucí povolání, nejdéle však do věku 26 let.

Všem dětem v zařízení je poskytováno tzv. plné přímé zaopatření, kterým se rozumí strava, ubytování, ošacení, učební potřeby a pomůcky, úhrada nezbytně nutných nákladů na vzdělávání, úhrada nákladů na zdravotní služby, léčiva a zdravotnické prostředky, kapesné, osobní dary a věcná pomoc při odchodu zletilých ze zařízení, úhrada nákladů na dopravu do sídla školy. Dětem mohou být dále hrazeny potřeby pro využití volného času a rekreaci; náklady na kulturní, uměleckou, sportovní a oddechovou činnost; náklady na soutěžní akce, rekreace, náklady na dopravu k osobám odpovědným za výchovu.

V rámci péče o děti jsou jim zajišťovány specifické výchovné a vzdělávací potřeby. Pro děti se závažnými poruchami chování, které z těchto důvodů nemohou plnit povinnou školní docházku v jiné škole, zřizovatel zařízení zřizuje školu s odpovídajícími vzdělávacími programy jako součást zařízení. Totéž se týká dětí, které po dokončení povinné školní docházky pro závažné poruchy chování nemohou být zařazeny do jiné školy poskytující střední vzdělávání (zřizovatel zařízení může jako součást zařízení zřídit školu poskytující střední vzdělání). Pro děti, které nedosáhly základního vzdělání nebo základů vzdělání, zajistí zařízení vzdělávání podle příslušného vzdělávacího programu.

V České republice existují tyto typy školských ústavních zařízení:

- Diagnostické ústavy, které zastávají několik rolí: diagnostickou (vyšetření úrovně dítěte formou pedagogických a psychologických činností), vzdělávací (zjišťování úrovně dosažených znalostí a dovedností, stanovování a realizování specifických vzdělávacích potřeb v zájmu rozvoje osobnosti dítěte přiměřeně jeho věku, individuálním předpokladům a možnostem), terapeutickou (náprava „poruch“ v sociálních vztazích a v chování dítě prostřednictvím pedagogických a psychologických činností), výchovnou a sociální (vztahuje se k osobnosti dítěte, k jeho rodinné situaci a nezbytné sociálně-právní ochraně dětí; podle potřeby je zprostředkováno zdravotní vyšetření dítěte), organizační (souvisí s umísťováním dětí s nařízenou ochrannou výchovou do zařízení v územním obvodu diagnostického ústavu vymezeném ministerstvem) a koordinační (směřuje k prohloubení a sjednocení odborných postupů ostatních zařízení v rámci

územního obvodu diagnostického ústavu, k ověřování jejich účelnosti a ke sjednocení součinnosti s orgány státní správy a dalšími osobami, zabývajícími se péčí o děti).

- Dětské domovy. Jejich úkolem je zajišťovat péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které nemají závažné poruchy chování. Tyto děti se vzdělávají ve školách, které nejsou součástí dětského domova.
- Dětský domov se školou. Účelem dětského domova se školou je zajišťovat péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které mají závažné poruchy chování, nebo které pro svou duševní poruchu vyžadují výchovně léčebnou péči. Dětský domov se školou je také určen dětem s uloženou ochrannou výchovou. Do dětského domova se školou mohou být umísťovány děti zpravidla od 6 let do ukončení povinné školní docházky. Pokud se dítě nemůže ani po ukončení povinné školní docházky pro pokračující závažné poruchy chování vzdělávat ve střední škole mimo zařízení nebo neuzavře-li pracovněprávní vztah, je přeřazeno do výchovného ústavu.
- Výchovné ústavy, které pečují o děti starší 15 let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Může do něj být umístěno také dítě starší 12 let s uloženou ochrannou výchovou (výjimečně, v případě zvláště závažných poruch chování, také dítě s nařízenou ústavní výchovou), pokud se v jeho chování projevují tak závažné poruchy, že nemůže být umístěno v dětském domově se školou.

Jako součást řady ústavních zařízení (zejména diagnostických ústavů nebo dětských domovů se školou) působí střediska výchovné péče. Ve školním roce 2016/2017 fungovalo v České republice 31 těchto středisek. Střediska poskytují buď ambulantní nebo pobytovou péči (internátní nebo celodenní). Účelem středisek výchovné péče je poskytovat preventivně výchovnou péči, a tím zejména předcházet vzniku a rozvoji negativních projevů chování dítěte nebo narušení jeho zdravého vývoje, zmírňovat nebo odstraňovat příčiny nebo důsledky již vzniklých poruch chování a přispívat ke zdravému osobnostnímu vývoji dítěte. Střediska by měla poskytovat pomoc rodičům nebo jiným osobám, kterým bylo dítě svěřeno do výchovy rozhodnutím příslušného orgánu, (dále jen „osoby odpovědné za výchovu“) při výchově a vzdělávání dítěte a při řešení problémů spojených s péčí o dítě, s cílem zachovat a posílit rodinné vazby dítěte a zamezit odtržení dítěte z jeho rodinného prostředí. Ve výše uvedeném období

pracovala střediska s 13 154 klienty (z toho bylo 844 osob odpovědných za výchovu dítěte nebo pedagogů). Převážná část klientů využívala ambulantní formu podpory (11 865 klientů). Do pobytové služby střediskem bylo umístěno 1 289 dětí, z toho nejčastěji do tzv. internátní formy (1 155 dětí). Střediska výchovné péče mohou na základě novely zákona z roku 2013 vykonávat rovněž terénní práci, ta je však minoritní aktivitou těchto školských služeb.⁵⁵

3.4. Aktéři systému v oblasti justice

3.4.1. Soudy

Soudy mají v ochraně práv vždy speciální postavení a je tomu tak i v systému ochrany práv dětí. Pouze soudy jsou oprávněny omezit rodičovskou zodpovědnost, také zahajují opatrovnická řízení na základě podnětu nebo na návrh. Z opatření na ochranu dětí vydává soud rozhodnutí o zbavení, omezení nebo zrušení rodičovské zodpovědnosti, o nařízení, prodloužení nebo zrušení ústavní výchovy, rozhodnutí o splnění nezájmu rodičů, v jehož důsledku není nutný souhlas rodičů s osvojením, a mnoho dalších. Při rozhodování soud rozhoduje buď nejprve o předběžném opatření a následně ve věci tzv. meritorním rozhodnutím, nebo přímo rozhodnutím ve věci (meritorním rozhodnutím).

Pokud soud rozhoduje o nařízení ústavní výchovy dítěte nebo o přemístění dítěte mezi zařízeními pro výkon ústavní výchovy, podává obecní úřad obce s rozšířenou působností soudu vyjádření k určení zařízení pro výkon ústavní výchovy, do kterého má být dítě umístěno. Spolupracuje také se soudem při výkonu rozhodnutí o výchově nezletilých dětí. Všichni účastníci výkonu rozhodnutí, by měly vzájemně kooperovat s cílem dosáhnout vynucení uložené povinnosti a působit na povinného, aby se soudnímu rozhodnutí podrobil dobrovolně. Dítěti musí být poskytnuto potřebné vysvětlení situace tak, aby tomu rozumělo.

3.4.2. Probační a mediační služba

Probační a mediační služba usiluje o zprostředkování účinného a společensky prospěšného řešení konfliktů spojených s trestnou činností a současně organizuje a zajišťuje výkon alternativních trestů a opatření s důrazem na zájmy poškozených,

⁵⁵ Tamtéž.

ochranu komunity a prevenci kriminality. Na Probační a mediační službu lze tedy nahlížet jako na nositele restorativnosti a také jako na garanta probačních činností a zajišťovatele výkonu alternativních trestů. Obecně lze říci, že cílem činnosti Probační a mediační služby je integrace pachatele, participace poškozeného a ochrana společnosti.⁵⁶

Probační a mediační služba pracuje také s dětmi a mladistvými pachateli trestné činnosti a v této oblasti by měla úzce spolupracovat s kurátory pro děti a mládež. Spolupráce pachatele s Probační a mediační službou je v průběhu trestního řízení dobrovolná, může mu však být také uložena rozhodnutím.

V případě mladistvých pachatelů má zvláštní místo **tzv. restorativní justice**, která se orientuje na řešení újmy oběti a pachatele vede k získání nadhledu nad svým jednáním, uvědomění si svého činu a jeho následků. Mezi základní techniky restorativní justice patří mediace, konference a kruhy⁵⁷. Mediací rozumíme řešení složitých situací, v tomto případě mezi obětí a pachatelem, za pomoci mediátora. Předmětem diskuze jsou v případě takto pojaté mediace následky trestného činu s cílem dosažení dohody, která bude reflektovat oběti způsobenou újmu a její náhradu, včetně kontroly převzatých závazků. V případě konferencí do prostředí ČR pronikají nejčastěji rodinné konference. Technika kruhu spočívá v zapojení pachatele, oběti, jejich rodiny a širšího rodinného prostředí, komunity, ale i zástupců justice do řešení situace⁵⁸. Výsledkem této techniky je návrh a přijetí východiska, včetně způsobu satisfakce oběti a případného trestu pachateli.

V případě, kdy Probační a mediační služba získá souhlas dozorujícího státního zástupce anebo soudu pro mládež může s mladistvým pracovat v rámci přípravy **tzv. zprávy před rozhodnutím**. Tento postup není podmíněn souhlasem oběti (na rozdíl od výše zmíněných technik), je mu však dán prostor, aby vyjádřil své zájmy a potřeby vzniklé v důsledku spáchaného činu. Zpráva před rozhodnutím je prostředkem zmapování informací o obviněném a jeho zázemí (což je také práce kurátora), včetně

⁵⁶ Informace jsou dostupné z: <https://www.pmscr.cz/poslani-a-cile/>.

⁵⁷ Hofschneiderová A., Masopust Šachová P. (2014). Restorativní přístupy k protiprávní činnosti dětí – komparativní analýza, Brno: Liga lidských práv. ISBN 978-80-87414-21-7

⁵⁸ Štern, P., Ouředníčková, L., Doubravová, D. (2010). Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-757-2.

intenzivní práce s mladistvým pachatelem tak, aby si uvědomil souvislosti svého protiprávního jednání a byl připraven řešit vzniklé následky. Cílem je vést mladistvého k vnitřní odpovědnosti a nespolehat se pouze na účinnost nástrojů právní odpovědnosti.⁵⁹

Probační role této služby spočívá v jejím dohledu nad obviněným nebo odsouzeným. Probační dohled je jedním z výchovných opatření, které může uložit soud, pokud upustí od trestního opatření podmíněně i nepodmíněně (dalšími výchovnými opatřeními jsou probační program, výchovné povinnosti, výchovná omezení a napomenutí s výstrahou). Probační dohled v případě mladistvého spočívá v kontrole a sledování chování v rodině, sledování vlivu rodiny, případně v kontrole dodržování uloženého probačního programu, výchovných povinností a omezení, které mu byly uloženy soudem pro mládež nebo v přípravném řízení státním zástupcem. Jedním z prvků probace vy měla být také motivace mladistvého k životu v souladu se zákonem a tím také snížení možnosti recidivy.⁶⁰ Základním nástrojem probačního úředníka pro práci s dítětem či mladistvým je opět individuální plánování, přičemž vzniká dokument probační plán dohledu. Tento plán by měl vycházet a navazovat na individuální plán ochrany dítěte zpracováváný kurátorem (intervence kurátora i probačního úředníka by měly být koordinované a vzájemně provázané).⁶¹

Probační a mediační služba také dohlíží nad výkonem probačních programů, které směřují k rozvoji sociálních dovedností a osobnosti mladistvého tak, aby se opakovaně nedopouštěl protiprávního jednání. Probační program by měl vést také k podpoře vhodného sociálního zázemí a k urovnání vztahů mezi ním a poškozeným. Může být koncipován jako program sociálního výcviku, psychologického poradenství, terapeutický program, program zahrnující obecně prospěšnou činnost, vzdělávací (doškolovací, rekvalifikační) program aj. Probační program schvaluje ministr spravedlnosti a zapisuje se do seznamu probačních programů vedeného Ministerstvem spravedlnosti. V současnosti lze však na webových stránkách

⁵⁹ Ministerstvo práce a sociálních věcí (2016).

⁶⁰ Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), dostupné z <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2003-218>

⁶¹ Ministerstvo práce a sociálních věcí (2016).

ministerstva nalézt akreditované probační programy pouze pro období let 2013 až 2016, přičemž tento seznam čítá 14 takových programů, z nichž některé se zaměřují na území celé ČR a některé jsou koncipovány pouze lokálně. Probační programy realizují vesměs neziskové organizace (obvykle poskytovatelé sociálních služeb) a jsou zaměřeny mnohdy obecně na mladistvé pachatele, jindy specifikují cílovou skupinu (spáchali trestné činy menší závažnosti, pro osoby závislé na návykových látkách apod.).

3.5. Komunitní služby

3.5.1. Školy

Školy jsou součástí systému péče o ohrožené děti, a to jednak jako partner při spolupráci s orgány sociálně-právní ochrany (např. zástupci škol – učitelé, ředitelé škol, metodik prevence se mohou účastnit případových konferencí; spolupracovat při řešení situace dítěte, na které se sociálně právní ochrana zaměřuje). Pokud nastane situace, kdy se škola domnívá, že se dítě se dítě potýká s takovými nepříznivými skutečnostmi, které mají svůj původ mimo školu a rodina dítěte není schopna dostatečně a samostatně zajistit přiměřenou ochranu dítěte, má škola povinnost oznámit tuto skutečnost obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností⁶².

Ohroženým dětem a rodinám by se ve školách měli věnovat školní metodici prevence, mezi jejichž povinnosti spadá tvorba a realizace preventivního programu školy, koordinace a participace na realizaci aktivit školy zaměřených na prevenci sociálně patologických jevů a metodické vedení činnosti pedagogických pracovníků školy v oblasti prevence sociálně patologických jevů. Metodik prevence by měl zajišťovat také koordinaci spolupráce školy s orgány státní správy a samosprávy, které mají v kompetenci problematiku prevence sociálně patologických jevů, s metodikem preventivních aktivit v poradně a s odbornými pracovišti (poradenskými, terapeutickými, preventivními, krizovými atd.), které působí v oblasti prevence sociálně patologických jevů. Jeho povinností je také kontaktovat odpovídající odborné pracoviště a podílet se na intervenci a následné péči v případě akutního výskytu

⁶² Ministerstvo práce a sociálních věcí (2016), str. 217 a 218.

sociálně patologických jevů.⁶³ Pozice školního metodika prevence bývá na školách časově poddimenzována, respektive tato funkce bývá kumulována s jinými funkcemi.⁶⁴

3.6. Svépomocné aktivity, mentoringové a dobrovolnické programy

Dalšími aktivitami, které mohou být zaměřeny na ohrožené děti, mladistvé a mladé dospělé, kteří vyrůstají nebo vyrůstali v náhradní péči, mohou být svépomocné aktivity, mentoringové programy, peer programy, vrstevnická setkávání či setkávání osob s podobnými problémy. Mentoring je profesionální vztah dvou osob, kdy mentor předává své zkušenosti a znalosti mentorovanému. Mentor působí jako průvodce v určité oblasti či tématu a pomáhá menteeovi nalézt správný směr či řešení.⁶⁵ Peer programy nebo také vrstevnické programy jsou založeny na aktivní účasti předem připravených vrstevníků. Tito připravení vrstevníci se snaží svým postojem, názorem formovat postoj mladých lidí a mají tak možnost ovlivnit jejich rizikové chování.

Příklady svépomocných aktivit, mentoringových a dobrovolnických programů:

Mezi mentoringové programy můžeme zařadit např. program *Pět P*, který je v ČR realizován mnoha neziskovými organizacemi (např. Totem, Temperi o. p. s., Střed z. ú. a další). Program je inspirován programem *Big Brothers Big Sisters* a je určen pro děti od 6 do 15 let s určitým znevýhodněním, kterým může prospět navázání vztahu s dalším dospělým člověkem. Tímto dospělým je obvykle dobrovolník starší 18 let, který je na svou roli odborně připravován a má možnost obrátit se o radu na profesionály. Program *Pět P* využívají také děti v náhradní péči nebo klienti Středisek výchovné péče.⁶⁶

Dalším příkladem může být program „*Ve dvou se to lépe táhne*“, který realizuje LATA z. ú. Hlavním cílem programu je posílení psychosociálních dovedností a kompetencí mladých lidí pro zdravé fungování ve společnosti a minimalizace rizika jejich sociálního selhání a vyloučení. Základem programu je navázání vztahu mentora, kterým je

⁶³ Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních.

⁶⁴ Institut projektového řízení a.s. (2017). Analýza inovativních postupů a služeb pro rodiny a děti v ČR, str. 51.

⁶⁵ Informace dostupné z: <http://www.admp.cz/clenove-asociace/mentoring/>.

⁶⁶ Informace dostupné z: <http://www.admp.cz/o-nas/petp/>.

dobrovolník ve věku od 18 do 30 let a menteeho ve věku od 13 do 26 let. Dobrovolníci jsou do programu vybíráni, musejí projít psychologickým testováním a jsou proškoleni, aby zvládali náročné situace. Program je určen pro ty, kteří řeší problémy v těchto oblastech:

- vztahy (vztahy k okolí, vztah k sobě samému),
- problémy v rodině (nerespektování rodiče, neshody se sourozenci, výchovné problémy, útěky, lhaní, krádeže, potíže v neúplných nebo nově strukturovaných rodinách, specifické problémy dětí žijících mimo vlastní rodinu – v ústavní výchově, pěstounské péči),
- volný čas (problém se zapojením do běžných volnočasových aktivit, pasivní trávení volného času, toulání se, setkávání se s rizikovou partou, experimenty s návykovými látkami, vandalismus),
- škola, profese, zaměstnání (nízká motivace, nezodpovědný přístup, záškoláctví, problémy s učením, potíže při volbě školy a hledání pracovního uplatnění, problematické vztahy se spolužáky, neresspektování autority učitele),
- začlenění se do společnosti (problémy s přijetím společenských norem a zásad slušného chování, problémy v praktických dovednostech, nedostatečné porozumění souvislostem a následkům svého jednání, neobratnost v komunikaci).

Vzniklá dvojice společně tráví volný čas, povídá si, zkouší nové aktivity apod. Sociální pracovník Laty z.ú. vzniklé dvojice podporuje, monitoruje a vede. V případě nezletilých dětí do 15 let je nutný souhlas rodičů, v případě dětí do 18 let je podpora rodičů vhodná. V rámci programu je poskytováno poradenství také rodičům.⁶⁷

Program „*Na vlastních nohou*“ realizuje Salesiánský klub mládeže, z. s. Centrum Don Bosco v Pardubicích. Tento program nabízí podporu, poradenství, praktickou podporu, pomoc při rozvíjení rodičovských kompetencí mladým lidem, kteří se snaží svůj život zvládat už sami. Je určen pro mladé dospělé, bývalé klienty sociální služby sociální rehabilitace. V rámci programu se zájemci mohou na organizaci obrátit, pokud si neví rady, mohou přijet na návštěvu, účastnit se setkání bývalých absolventů. Setkávání „absolventů“ je „víkendová akce“, která se koná několikrát v roce, určená

⁶⁷ Informace jsou dostupné z: <http://www.lata.cz/sluzby/ve-dvou-se-to-lepe-tahne/>.

pro účastníky programu Na vlastních nohou, jejich partnery a děti. Setkávají se zde s pracovníky a dalšími klienty, vyměňují si životní zkušenosti, vzájemně se podporují. Víkendová setkání mají také organizovaný program, který svými tématy reaguje na potřeby účastníků.

3.7. Rodiny, náhradní rodiny a další blízké osoby dítěte

3.7.1. Role rodin a dalších blízkých osob dítěte

Tato analýza se věnuje především „profesionálním“ aktérům systému péče o ohrožené děti. V procesu práce s mladým dospělým opouštějícím náhradní formy péče však nelze opominout velmi důležitý faktor, který představuje jeho rodina nebo jiné osoby blízké. V České republice se s rodinami, resp. rodiči, jimž bylo dítě odebráno z péče systematicky nepracuje. V následující kapitole jsou zmíněny určité povinnosti obecního úřadu obce s rozšířenou působností ve vztahu k těmto rodinám, ty však mají spíše formální charakter.

Z praxe vyplývá, že velká část mladých dospělých se po ukončení náhradní péče vrací zpět do své rodiny. Za spíše empirické⁶⁸ lze označit rovněž zjištění, že někteří záhy toto rodinné prostředí opět opouštějí. Vrací se totiž do stejně dysfunkčního prostředí, z něhož byly jako děti odebrány.

Na základě zkušeností ze zahraničních systémů lze definovat určité okruhy systémového charakteru, týkající se práce s rodinami a dalšími blízkými osobami mladých dospělých:

- Systematická sociální práce s rodinami, jimž bylo odebráno dítě z péče. Nelze „působit“ pouze na dítě (například formou výchovných aktivit probíhajících v ústavních zařízeních), aniž by zároveň nedocházelo ke změnám v jeho rodinném prostředí, resp. k odstranění příčin, které vedly k odebrání dítěte z rodiny.
- Smluvní princip spolupráce s rodinou. Péče o dítě je považována nejen za právo rodičů, ale rovněž za jejich povinnost. Rodiče jsou proto aktivně zapojováni do řešení vzniklé situace. Jedním z prvků vedoucích k uvědomění si jejich odpovědnosti je smluvní základ sociální práce. Systém nabízí rodině adekvátní pomoc, ta se však (formou smlouvy) zároveň zavazuje k určitým aktivitám i na

⁶⁸ K této problematice bohužel v České republice neexistuje relevantní výzkum.

své straně. Sociální práce tedy není pojmána jako „externí“ působení na rodinu, jako je tomu v České republice, ale jako vzájemná interakce rovnoprávných aktérů.

- Ani systematická práce s rodinou mladého člověka nemusí vést ke stanovenému cíli. V některých případech dochází k tak závažnému narušení vazeb mezi rodičem (rodinou) a mladým člověkem, že je vyloučen jakýkoliv kontakt. V této situaci se lze v některých zahraničních systémech setkat s cílenou aktivitou sociální práce spočívající ve vytipování vhodné osoby s určitým vztahem k mladému člověku, který je podporován k tomu, aby se stal „náhradní“ blízkou osobou. Cílem je, aby žádné dítě (mladý dospělý) nebylo osamoceno a mělo kvalitní vztah s blízkou osobou.

3.7.2. Náhradní rodiny

V České republice existuje několik typů náhradní rodinné péče, v nichž vyrůstá více než 18 tisíc dětí. Jde v první řadě o pěstounskou péči, do níž je svěřována více než polovina dětí směřujících do náhradní rodinné péče. Dalším typem je osobní péče poručníka. Osobně pečující poručníci jsou z hlediska hmotného zabezpečení dárkami pěstounské péče a nárokem na služby tzv. „doprovázení“ ve stejném postavení jako pěstouni. V právní úpravě jsou pěstouni a osobně pečující poručníci označováni jako „osoby pečující“.

Dávky pěstounské péče ani služby na podporu výkonu náhradní rodinné péče naopak nenáleží osobám, kterým je dítě svěřeno do tzv. péče jiné osoby podle § 953 občanského zákoníku. Z hlediska práv a povinností vůči dítěti jsou však tyto osoby v obdobném postavení jako pěstouni. Specifická je pak role osvojení, jímž přijímají rodiče dítě za své vlastní a stávají se tak „novou“ rodinou se všemi jejími aspekty.

Relativně novým typem náhradní rodinné péče je pěstounská péče na přechodnou dobu (do právní řádu byla zavedena v roce 2006, k jejímu rozvoji však došlo až po roce 2013, kdy nabyla účinnosti další novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí). V právní úpravě jsou pěstouni na přechodnou dobu označováni jako „osoby v evidenci“. Specifikem této péče je časově omezená doba (maximálně 1 rok).

Tabulka č. 2: Děti v náhradní rodinné péči k 31. 12. 2016.⁶⁹

Typ péče	Počet dětí	Podíl v %
Péče jiné osoby	4161	22,3
Pěstounská péče	10922	58,6
Pěstounská péče na přechodnou dobu	540	2,9
Osobní péče poručníka dítěte	3013	16,2
CELKEM	18636	100,0

Základní právní úpravou výkonu náhradní rodinné péče je občanský zákoník (§ 928 až § 970). Další práva a povinnosti (které se dotýkají rovněž rozsahu poskytovaných služeb) stanovuje zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Jde o:

- Právo na poskytnutí trvalé nebo dočasné pomoci při zajištění osobní péče o svěřené dítě (zajištění krátkodobé péče po dobu pracovní neschopnosti, při ošetřování osoby blízké, při narození dítěte, při vyřizování nezbytných osobních záležitostí nebo při úmrtí osoby blízké).
- Právo na poskytnutí pomoci se zajištěním celodenní péče o svěřené dítě nebo děti v rozsahu alespoň 14 kalendářních dnů v kalendářním roce, jestliže svěřené dítě dosáhlo alespoň věku 2 let (toto právo zaručuje osobám pečujícím a osobám v evidenci možnost „odpočinku“ od celodenní náročné a vyčerpávající péče o děti, které mají často velmi komplexní specifické potřeby).
- Právo na zprostředkování psychologické, terapeutické nebo jiné odborné pomoci alespoň jednou za 6 měsíců (jedná se o pomoc nad rámec bezplatného poradenství poskytovaného pověřenou osobou, která může mít podobu supervize, psychoterapie, právního poradenství, sociální služby apod.).
- Právo na zprostředkování nebo zajištění bezplatné možnosti zvyšovat si znalosti a dovednosti v oblasti výchovy a péče o dítě, přičemž obsah, zaměření a způsob zajištění tohoto vzdělávání určuje prováděcí vyhláška k zákonu o sociálně-právní

⁶⁹ Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí V (MPSV) 20-01 za rok 2016.

ochraně dětí.⁷⁰ Toto právo je navázáno na povinnost „dalšího vzdělávání“ osob pečujících a osob v evidenci, přičemž rozsah tohoto vzdělávání je stanoven na 24 hodin v období 12 po sobě jdoucích kalendářních měsíců.

- Právo na pomoc při udržování, rozvíjení a prohlubování sounáležitost dítěte s osobami dítěti blízkými, zejména s rodiči a při realizaci styku rodičů s dítětem v pěstounské péči, včetně pomoci při zajištění místa pro uskutečňování styku oprávněných osob s dítětem a při zajištění asistence při tomto styku. Toto právo je navázáno na povinnost „v souladu s individuálním plánem ochrany dítěte udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s osobami dítěti blízkými, zejména s rodiči a umožnit styk rodičů s dítětem v pěstounské péči, pokud soud rozhodnutím nestanoví jinak“.

Osoby pečující a osoby v evidenci mají dále povinnost umožnit sledování naplňování dohody o výkonu pěstounské péče a spolupracovat se zaměstnancem pověřeným sledovat vývoj dětí (viz kapitolu 4.1.2. této analýzy).

⁷⁰ Vyhláška č 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

4. Postupy při práci s dětmi vyrůstajícími v náhradních typech péče („příprava na samostatný život“)

4.1. Práce s dítětem umístěným do ústavní výchovy a jeho rodinou

4.1.1. Práce s dítětem a rodinou po umístění do ústavní výchovy

V případě odebrání dítěte z rodiny se toto dítě ocitá pod zvláštní veřejnoprávní ochranou. Hlavní působnost při zajišťování této ochrany mají obecní úřady obcí s rozšířenou působností. Každý rok je v České republice odebráno z rodin několik tisíc dětí (například v roce 2016 šlo o 3 841 dětí). Hlavní příčinou bylo ve více než dvou pětinách případů zanedbávání výchovy dítěte (43,7 %), v bezmála čtvrtině případů výchovné problémy dítěte (24,6 %), v 4,1 % případů týrání dítěte, v 1,1 % zneužívání dítěte a ve více než čtvrtině případů uvedla jiné překážky v péči o dítě na straně rodičů (26,5 %). 2 493 dětí, tj. 64,9 %, bylo z rodiny odebráno na základě návrhu orgánu sociálně-právní ochrany, přímo soudem (bez návrhu) 66 dětí, na návrh státního zastupitelství 14 dětí a na návrh jiných osob 1 268 dětí (33 %).⁷¹

Ústavní výchovu soud nařizuje tehdy, pokud jsou výchova dítěte nebo jeho tělesný, rozumový či duševní stav nebo řádný vývoj ohroženy nebo vážně narušeny a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě, případně, pokud rodiče z jiných vážných důvodů nemohou výchovu dítěte zabezpečit. Nařízení ústavní výchovy často předchází uložení předběžného opatření, kterým soud ukládá, že dítě má být na přechodnou dobu umístěno do péče někoho jiného, tedy např. diagnostického ústavu. Během této doby zpravidla probíhá řízení o ústavní výchově a upravují se podmínky v rodině. Poté se dítě buď vrátí domů, nebo soud rozhodne o nařízení ústavní výchovy. Soud zároveň označí zařízení, do kterého má být dítě umístěno. Ústavní výchovu lze nařídit na 3 roky. Jestliže však důvody pro její nařízení trvají, může ji soud prodloužit, nejdéle na další tři roky. Soud má povinnost každých 6 měsíců přezkoumat, zda trvají důvody pro její nařízení, nebo zda není možné zajistit dítěti náhradní rodinnou péči.

Ochrannou výchovu soud ukládá, pokud se dítě dopouští protiprávních činů. Pokud dítě s uloženou ochrannou výchovou stále plní povinnou školní docházku, je zpravidla

⁷¹ SocioFactor s.r.o. (2017).

umístěno do dětského domova se školou. Pokud ji má již ukončenou, je umístěno do výchovného ústavu.

V případě, že je dítě umístěno do ústavní výchovy, ochranné výchovy nebo ochranného léčení, jsou pracovníci obecního úřadu obce s rozšířenou působností povinni dítě pravidelně navštěvovat (nejméně jednou za 3 měsíce). Mají právo hovořit s dítětem bez přítomnosti dalších osob (např. zaměstnanců ústavního zařízení) a nahlížet do dokumentace, kterou zařízení o dítěti vede. Pokud zaměstnanec zjistí porušení povinností, které vyplývají ze zákona o sociálně-právní ochraně nebo zvláštních právních předpisů, má povinnost oznámit to obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností a zřizovateli tohoto ústavního zařízení, popřípadě orgánu, který je zřizovateli nadřízen, a soudu. Návštěvy dítěte v zařízení jsou součástí sledování výkonu ústavní výchovy (dalším dozorovým orgánem je státní zástupce). Obecní úřad obce s rozšířenou působností má sledovat dodržování práv dítěte, jak a zda se rozvíjí duševní a tělesné schopnosti dětí, zda trvají důvody pro pobyt dítěte v zařízení a jak se vyvíjejí vztahy mezi dětmi a jejich rodiči. Má také působit k tomu, aby byli v ústavním zařízení sourozenci umístěni společně. Je informován o nadcházejícím propuštění dítěte z ústavního zařízení a také o útěku dítěte z ústavního zařízení a o přemístění dítěte do jiného ústavního zařízení. Vyjadřuje rovněž k pobytu dítěte mimo ústav (ředitel ústavního zařízení může návštěvu povolit jen po předchozím písemném souhlasu úřadu).⁷²

Obecní úřad obce s rozšířenou působností je zároveň povinen poskytovat pomoc rodiči pomoc s cílem umožnit návrat dítěte do rodiny, která spočívá zejména v pomoci s uspořádáním rodinných poměrů či s řešením životní a sociální situace rodiny včetně její hmotné situace. Pomoc může představovat také zprostředkování odborné poradenské pomoci.

Zákon stanoví pouze minimální četnost kontaktu pracovníka s dítětem a jeho rodinou a ze strany některých pracovišť je tato minimální lhůta striktně dodržována. Úkoly

⁷² Nejvýše v rozsahu 30 kalendářních dnů při prvním pobytu u těchto osob. Tato doba, s výjimkou případů, kdy byla na základě rozhodnutí soudu uložena ochranná výchova, může být prodloužena, jde-li o pobyt u těchto osob, na základě písemného souhlasu obecního úřadu obce s rozšířenou působností. V případě pobytu dítěte u jiných fyzických osob než rodičů, prarodičů nebo sourozenců, posuzuje se jejich bezúhonnost. Obecní úřad obce s rozšířenou působností může o odborné posouzení fyzické osoby jiné než rodiče (u níž má dítě pobývat) požádat krajský úřad.

v rámci „dozoru“ na výkonem ústavní výchovy a pomoci rodinám vedoucí k návratu dítěte do rodiny jsou stanoveny spíše formalisticky a nejsou zárukou systematické sociální práce s dítětem umístěným v ústavní výchově ani s jeho rodinou. Zejména nezaručují vytvoření vztahu důvěry mezi „klientem“ a jeho „klíčovým“ sociálním pracovníkem. Větší vliv na dítě tedy mají pracovníci působící v rámci příslušných pobytových služeb, kteří jsou s dítětem v intenzivním, každodenním kontaktu.

Zákon o výkonu ústavní výchovy uvádí, že spolupracovat s rodinou dítěte a poskytovat jí pomoc při zajišťování záležitostí týkajících se dítěte, včetně rodinné terapie a nácviku rodičovských a dalších dovedností nezbytných pro výchovu a péči v rodině mají i ústavní zařízení. Zařízení dále mají poskytovat podporu při přechodu dítěte do jeho původního rodinného prostředí nebo jeho přemístění do náhradní rodinné péče a spolupracovat s orgány sociálně-právní ochrany v souladu s individuálním plánem ochrany dítěte.

4.1.2. Příprava na osamostatnění dítěte umístěného v ústavní výchově

Ústavní výchova může trvat do 18 let věku dítěte a z důležitých důvodů ji soud může prodloužit až na jeden rok po dosažení zletilosti. Lze ji však zrušit dříve z podnětu ředitele zařízení, ve kterém je dítě umístěno, rodiče nebo orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Další pobyt zletilé osoby ve školském zařízení možný na základě smlouvy, a to až do 26 let věku. Zákon tuto možnost podmiňuje tím, že tato osoba je nezaopatřená⁷³ a připravuje se na budoucí povolání, a koncipuje ji jako poskytování plného přímého zaopatření. V reálné praxi však dle výzkumů tohoto prodloužení nevyužívá více než 10 % dětí. Mladý dospělý, který odchází z ústavní péče nárok na věcnou pomoc nebo jednorázový peněžitý příspěvek až ve výši 25 tis. Kč, a to dle skutečné potřeby v době propouštění a podle hledisek stanovených vnitřním řádem zařízení, ve kterém vyrůstá⁷⁴. Zákon dále uvádí, že pověření pracovníci ústavního zařízení ve spolupráci s orgánem sociálně-právní ochrany dětí poskytují poradenskou pomoc se zajištěním bydlení a práce, a dále by měli poskytnout poradenskou pomoc při řešení tíživých životních situací i po opuštění ústavního zařízení. Ve školním roce 2017/2018 dle údajů Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy odešlo z těchto

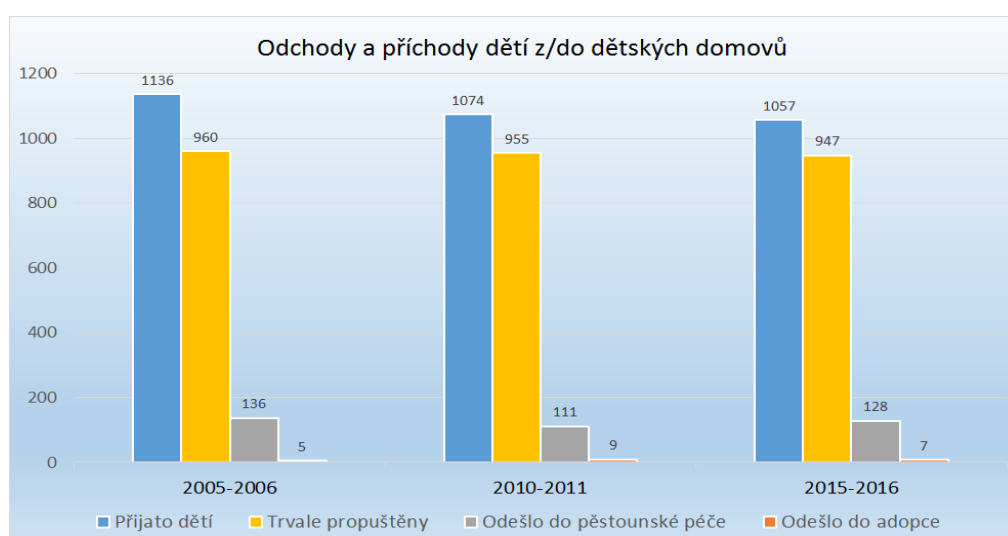
⁷³ Definici „nezaopatřeného dítěte“ obsahuje § 11 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře.

⁷⁴ § 33 zákona o výkonu ústavní výchovy.

zařízení celkem 2 249 dětí, nejvíce z dětských domovů (1 113, tj. 49,5 %), dále z výchovných ústavů (771 dětí, tj. 34,3 %) a nejméně z dětských domovů se školou (365, tj. 16,2 %)⁷⁵. Trvale propuštěno bylo 1 891 dětí, tj. 84,1 %, ostatní děti odešly do jiných forem náhradní péče, jiného zařízení a podobně.

Jen pro velmi malé procento dětí, které jsou umístěny do ústavní výchovy, se podaří získat řešení ve formě náhradní rodinné péče. Demonstrovat to lze na příkladu zařízení, kam je umisťováno největší množství dětí, tj. na dětských domovech (viz graf č. 1).

Graf č. 1: Odchody a příchody dětí z dětských domovů v letech 2005 až 2016.

Problematice přípravy dětí na ukončení náhradní péče a jejich následné podpoře není v České republice věnována dostatečná pozornost. V současné době zatím neexistuje žádná závazná metodika či metody, které by se využívaly při zajišťování osamostatňování mladých dospělých z náhradní péče. Jednotlivá zařízení a organizace mohou individuálně využívat metody, které si sami zvolí či se inspiřují např. v zahraničí. Zařízení se přípravě na odchod do samostatného života věnují nesystematicky, v různém rozsahu i kvalitě, kdy není přesně vymezen obsah činnosti přípravy, zodpovědné osoby (klíčového pracovníka) apod. Výsledkem je bohužel často

⁷⁵ Statistická ročenka školství – výkonové ukazatele. Dostupné z : <http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp>.

stav, kdy dítě odchází po nedostatečné přípravě do světa, na nějž není připraveno a ani tento svět není zpravidla dostatečně připraven na něj⁷⁶.

Určitý posun by mohly znamenat Standardy kvality péče ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy, které byly zavedeny metodickým pokynem z roku 2015 (a následně výnosem ministryně školství, mládeže a tělovýchovy 5/2016). Standardy jsou rozděleny do několika oblastí:

- Vymezení činnosti a informovanost
- Průběh péče a návazné služby
- Personální agenda
- Organizační aspekty
- Prostředí výkonu péče

Druhá oblast vztahující se k průběhu péče a návazným službám je dělena na umístování a přijímání dítěte (2 A), výkon péče (2 B) a ukončování péče (2 C). Standardy, které se vztahují k ukončování péče, jsou celkem čtyři a vyjma jednoho základního standardu, se jedná o tzv. standardy rozvojové. Základní standard stanoví, že zařízení disponuje písemně zpracovanými postupy ukončování péče a přípravy na samostatný život a že je dítě na odchod ze zařízení připravováno. Další tři rozvojové standardy z oblasti ukončování péče se váží k přípravě na odchod do samostatného života (specifikují oblasti přípravy) a také k podpoře po odchodu ze zařízení:

- Zařízení vyhodnocuje potřeby dítěte pro samostatný život a nastavuje postupy k podpoře úspěšného přechodu dítěte do samostatného života. Před odchodem z péče do samostatného života je dítě provázeno v plánování a přípravě zejména těchto oblastí: vzdělávání, zaměstnání, ubytování, správa financí a možnosti finanční podpory (např. sociální dávky), jednání s úřady, péče o zdraví, přístup ke zdravotním službám a službám dalších potřebných specialistů, udržení sociálních kontaktů, vytváření nové sítě podpory a poradenství atd. Mladý dospělý obdrží seznam kontaktních míst a osob, na které se může obrátit v případě náhlých nebo krizových událostí. Na přípravách se podílí také osoba odpovědná za výchovu a další odpovědné orgány.

⁷⁶ Běhounková, L. (2012).

- Pro odcházející dítě zařízení připraví rozloučení a poskytuje mu podporu.
- Zařízení uplatňuje následnou podporu a poradenství pro mladého dospělého, který opustí péči, a tyto způsoby respektují individuální potřeby mladého dospělého a kladou důraz na zachování a udržení vztahů dítěte, které si v zařízení vytvořilo. S těmito možnostmi zařízení mladého dospělého před odchodem včas a srozumitelně seznamuje.

Mezi standardy z oblasti 2 B výkon péče se vyskytují některé, které se vztahují k osamostatňování dítěte, respektive k přípravě na samostatný život. Jeden z těchto standardů je definován jako základní a vztahuje se k přípravě na budoucí povolání, kdy dítě má být podporováno a provázeno v aktivním a svobodném výběru školy a své budoucí kariéry, s ohledem na jeho vzdělávací možnosti a s respektem k jeho názoru na výběr školy a oboru. Další standardy, které lze přímo vztáhnout k přípravě na samostatný život, jsou standardy rozvojovými a váží se k různým oblastem běžného života. Děti by například měly být podporovány při navazování kontaktů a k trávení svého volného času mimo zařízení, měly by mít příležitost a navštěvovat veřejné školky, školy a kroužky. Podpora dětí ze strany zařízení by měla směřovat také k přijímání odpovědnosti za své denní povinnosti, ke zvládání rizikových situací souvisejících s učením se samostatnosti a odpovědnosti, k osvojování si potřebných životních dovedností, jakými jsou zacházení s penězi, organizace svého volného času, navazování a udržování vztahů, zapojování se do sociální sítě, zvládání právních záležitostí, správa bankovního účtu, pojištění, spoření apod. Jeden ze standardů také hovoří o tom, že zařízení by mělo děti vychovávat ke zdravému životnímu stylu a k péči o tělo, zajišťovat sexuální výchovu včetně výchovy k partnerství a rodičovství. Celkový způsob fungování zařízení by měl vytvářet příležitosti pro děti aktivně se podílet na činnostech, které souvisejí s jeho běžným chodem tak, aby dítě činilo každodenní volby a rozhodnutí v běžných záležitostech. Jeden z rozvojových standardů se vztahuje také k mladým dospělým pobývajícím v zařízení v rámci prodlouženého pobytu, pro které by měla být upravena pravidla a účast na chodu zařízení tak, aby podporovaly rozvoj jejich životních dovedností a samostatného života.

V rámci klíčové aktivity č. 1 Projektu byla provedena analýza dostupných Inspekčních zpráv České školní inspekce z let 2016 až 2018 o kontrolách provedených v dětských domovech, dětských domovech se školou a výchovných ústavech zveřejněných

v registru inspekčních zpráv⁷⁷, zaměřená na otázky implementace standardů kvality péče do praxe. Za rok 2016 bylo dostupných 112 inspekčních zpráv, za rok 2017 to bylo 44 zpráv a za rok 2018 bylo v registru dostupných 12 zpráv. Z celkového počtu 112 zpráv z inspekční činnosti za rok 2016 obsahovala nějakou informaci o standardech kvality péče více než polovina z nich (52,7 %; 59 zpráv). Různí se souvislosti, ve kterých jsou standardy zmiňovány, přičemž nejčastěji jsou zmiňovány s implementací standardů do vnitřních dokumentů zařízení (19 případů). Ze zpráv je také možné usuzovat na „fázi“ začlenění standardů do vnitřních dokumentů, kdy je uvedeno, že se jimi zařízení zabývá (1), snaží je začlenit (2), postupně je začleňují (5), došlo k aktualizaci dokumentů nebo byly zapracovány apod. (10). V jednom případě bylo inspekcí doporučeno vnitřní dokumenty aktualizovat v souladu se standardy. V některých případech uváděly zprávy, že standardy jsou zaváděny do dokumentů i praxe zařízení. V souvislosti se zaváděním standardů (8 případů), je uváděno, že zavádění standardů je konzultováno s diagnostickým ústavem (1), zavádění standardů je v počátcích (2), standardy jsou (efektivně, účinně, postupně) zaváděny do praxe (5).

Standardy jsou také uváděny ve spojitosti s programem rozvoje osobnosti dítěte (program byl v souvislosti se standardy uváděn ve 20 případech). Nejčastěji je ve zprávách uváděno, že programem rozvoje osobnosti dítěte vychází ze standardů nebo jsou „vytvářeny podle standardů“, v souladu se standardy apod. (16 případů). V některých případech bylo toto obecné konstatování dále rozvíjeno. Uváděno je např. že programy „obsahují postupy sloužící k dosažení vytýčených cílů, pokroky dětí jsou pravidelně vyhodnocovány“, „poskytují dostatečně konkrétní a provázaný přehled o vývoji jednotlivých dětí“ nebo, že „děti rozumějí účelu PROD, s hodnocením a s vyplývajícími úkoly a požadavky jsou srozuměny a vyjadřují se k nim“. Ve dvou případech bylo konstatováno, že programy rozvoje osobnosti dítěte neodpovídají standardům (například, že neobsahují všechny položky uvedené v příloze standardů péče) a je potřeba je novelizovat. Dvakrát se pak v závěrečných doporučeních ke zlepšení objevuje potřeba aktualizace. zkvalitnění přípravy a realizace programů rozvoje osobnosti implementováním standardů kvality péče o děti ve školských zařízeních či v souladu s nimi.

⁷⁷ <http://www.csicr.cz/cz/Dokumenty/Inspekcnizpravy>

Ve zprávách se objevovalo také hodnocení zařízení z hlediska naplňování či nenaplňování Standardů kvality péče (8 případů). Ve dvou případech bylo v inspekčních zprávách uvedeno, že zařízení postupuje podle Standardů kvality péče a také ve dvou případech, že standardy byly zařízením postupně naplňovány. Ve čtyřech případech pak bylo konstatováno, že zařízení nenaplnuje některou z oblastí standardů (materiální a technické podmínky; systém hodnocení dítěte a nedostatečná pozitivní motivace dětí; okrajové zohlednění trendů ve výchově a vzdělávání – např. Standardů kvality a péče; podání stížností a jejich evidence, písemně stanovená role klíčového pracovníka v poskytování potřeb dítěti, zavedení supervize a intervize, prostorové uspořádání výchovných skupin apod.)

Inspekční zprávy také ve vztahu ke standardům zmiňují klíčového pracovníka (5 případů). Ve čtyřech případech bylo uvedeno, že každé dítě má svého klíčového pracovníka. V jednom případě bylo naopak uvedeno, že zařízení nemá stanoveného klíčového pracovníka pro jednotlivé děti aktuálně zařazené do dětského domova se školou a nestanovilo jeho roli ve vztahu k naplňování potřeb dítěte, přičemž uvádí, že pro jeho zavedení a evidenci se nabízí novelizovaný PROD.

Za rok 2017 je v registru dostupných 44 inspekčních zpráv, z nichž 24 obsahuje v kontextu se Standardy kvality péče nějakou informaci (54,5 %). Nejvíce zmínek o standardech kvality péče bylo uváděno v souvislosti se zpracováváním dokumentů a postupů a jejich zaváděním do praxe. V jednom případě se zařízení na aktualizaci dokumentů, v souladu se standardy, připravuje. Nejčastěji bylo uváděno v různých obměnách, že zařízení postupně zapracovává jednotlivé ukazatele ze Standardů kvality péče a zavádí je do praxe, případně, že aktualizuje dokumenty v souladu se standardy nebo standardy zavádí do praxe (7 případů). Ve třech případech bylo v inspekčních zprávách uvedeno, že zařízení má zpracovány postupy či ukazatele pro naplňování Standardů kvality péče a postupně je realizuje, zavádí do praxe. Inspekční zprávy v 7 případech zhodnotily, zda standardy kvality péče byly či nebyly naplňovány. Ve 4 případech konstatovaly, že zařízení naplňuje standardy kvality péče. Ve třech případech pak uvedly, že standardy v některé z oblastí naplňovány nebyly (v oblasti respektování práv dětí (1); v oblasti materiálních podmínek a absence uzamykatelných skříněk (1); v oblastech hodnotícího systému, prostor k uschování a uzamčení svých vlastních věcí, v podnětnosti prostředí rodinných skupin a dětských pokojů (1)). Určení klíčového pracovníka bylo ve spojitosti se Standardy kvality péče uvedeno ve 4

případech. Klíčový pracovník nebyl určen (1 případ), klíčový pracovník byl určen pouze formálně a děti jej neznají (1 případ) a byl určen a jeho role je naplňována v souladu se standardy (2 případy).

Za rok 2018 bylo v databázi zveřejněno 12 inspekčních zpráv, z toho ve dvou byly zmíněny Standardy kvality péče. V jednom případě v souvislosti s programem rozvoje osobnosti dítěte a v jednom případě v souvislosti se zavedením standardů kvality péče do praxe, které bylo považováno za nedostatečné „(...) klíčový pracovník v praxi nefunguje, příprava dětí na samostatný život spočívá pouze v zapojení do projektu zaměřeného na finanční gramotnost a možnosti tří dětí žít ve cvičném bytě, to je však nedostačující“.

Z výše uvedeného je zřejmé, že konkrétní roli v tomto procesu hraje vnímání důležitosti procesu přípravy na vstup do života, propracovanost koncepce přípravy dětí na odcházení v praxi, způsob realizace multidisciplinární spolupráce mezi zařízeními a dalšími poskytovateli sociálních služeb, regionální dostupnost organizací sociální opory (zejména organizací realizujících programy rozvoje, přípravy na odchod a následnou podporu pro děti a mladistvé ze zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy) apod. Avšak míra ochoty pomoci dítěti při osamostatňování se je závislá na individuálních možnostech a filozofii jednotlivých zařízení a pracovníků. Důležitým aktérem celého procesu jsou vychovatelky v zařízeních ústavní a ochranné výchovy, které však v současné době nemají dostatek prostoru na přípravu dětí na odchod do reálného života a nemají to ani v popisu práce⁷⁸.

Pravidla pro přípravu na odchod ze zařízení i postup, který je dodržován při odchodu má většina zařízení ústavní péče teoreticky zpracované ve svém vnitřním řádu. V podstatě všechna zařízení shrnují ve svých materiálech následující informace. Ve vnitřním řádu se zpravidla uvádí, že s dítětem je dlouhodobě pracováno na vstupu do samostatného života a obvykle 6 měsíců před plánovaným ukončením pobytu dítěte v zařízení probíhá tzv. přípravná fáze před odchodem. V tomto období se všichni odborní pracovníci intenzivně zaměřují na přípravu dítěte na odchod ze zařízení. V ideálním případě sociální pracovnice ústavního zařízení pozve pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany a odborné pracovníky zařízení na společné jednání s cílem

⁷⁸ Tamtéž.

zmapovat reálné možnosti dítěte po odchodu ústavního zařízení a dohodnout další postup. Jednání by se mělo účastnit také dítě. Situace dítěte a jeho možnosti po propuštění by měla být probírána také na poradě vychovatelů, protože právě ti byli s dítětem v každodenním styku a znají ho nejlépe. Pakliže neproběhne společné jednání, mělo by alespoň 6 měsíců před ukončením pobytu dojít ke kontaktu dítěte se sociálním pracovníkem orgánu sociálně-právní ochrany či kurátorem pro mládež (záleží, zda dítě opouští dětský domov nebo výchovný ústav).

V některých zařízeních má mladý dospělý, 6 až 12 měsíců před ukončením ústavní výchovy, možnost bydlet ve startovacím bytě, kde se především učí samostatně hospodařit se svěřenými finančními prostředky. Má také možnost účastnit se i dalších projektů připravujících děti na zletilost. V součinnosti s mladým dospělým se před odchodem řeší bytová situace, zajišťuje zaměstnání či kontakt s úřadem práce nebo odborem sociálních věcí. Zpravidla dva měsíce před odchodem by již mělo být zřejmé, kam bude mladý dospělý po dosažení zletilosti odcházet a jaká bude jeho skutečná potřeba vybavení při odchodu. V případě, že si zletilý sám zajistí zaměstnání a bydlení respektuje ústavní zařízení jeho přání. Sociální pracovnice by měla být nápomocna v administrativních záležitostech jako je např. kontrola pracovní smlouvy, kontrola nájemní smlouvy atd. Pobyt v ústavním zařízení je zpravidla zakončen rodinnou oslavou, na kterou si dítě má možnost pozvat své kamarády. S dítětem se rozloučí všichni z dětského domova, včetně všech zaměstnanců.

Dítě při odchodu z ústavního zařízení, mimo již zmiňované finanční hotovosti, kterou má většinou uloženu na účtu, dostává svou vlastní dokumentaci (sociální i zdravotní) včetně všech školních vysvědčení a potvrzení o pobytu v konkrétním ústavním zařízení. Taktéž si s sebou odnáší své osobní věci, oblečení a případné dárky od kamarádů či zaměstnanců. Konkrétní den odchodu dítěte je pak sdělen sociální pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Zařízení sleduje, pokud možno po dobu 2 let další vývoj propuštěné, již dospělé osoby a pomáhá jí při řešení obtíží, vzniklých přechodem do občanského života. Po propuštění mladému dospělému poskytuje sociální pracovnice, skupinový vychovatel a dle potřeby i ostatní pracovníci zařízení poradenskou pomoc při řešení tíživých životních situací.

Příklady přípravných programů v ústavních zařízeních

Cílem programu "Lépe připraven do života"⁷⁹, který byl v minulých letech realizován za finanční podpory Nadace Albert v dětském domově v Dolních Počernicích, je komplexní rozvoj osobnosti dětí a dospívajících žijících v dětském domově, který jim má pomoci k jejich úspěšnější adaptaci ve společnosti po odchodu ze zařízení. Projekt byl rozdělen do šest částí, přičemž některé z nich byly zaměřeny na zaměstnance a jiné přímo na děti a mladé dospělé. Jednalo se např. o osobnostně sociální výcvik, kurz praktických informací do života či trénink a podporu samostatného života. Toto dále bylo podpořeno konkrétními workshopy určenými právě pro mladé dospělé připravující se na osamostatnění. Jednalo se o workshop finanční gramotnosti, dále uplatnění se na trhu práce a v neposlední řadě i kurz právního minima.

Další podobný projekt „Samostatně do života“⁸⁰ je realizován v Dětském domově Korkyně. Hlavní náplní tohoto projektu je příprava dětí na samostatný život již před dovršením 18 let. Projekt se uskutečňuje v bytě mimo dětský domov a mladí dospělí ve věku od 15 do 18 let (smluvně max. do 26 let) si díky němu posilují schopnosti pečovat sami o sebe, svou domácnost, hospodařit s penězi, zdokonalují se v sociálních dovednostech, získávají nové zkušenosti a dovednosti v běžných životních situacích. Mají tedy příležitost vyzkoušet si žít nanečisto s podporou a pomocí odborného vychovatele. Součástí projektu „Samostatně do života“ je i projekt „Tréninkový byt“.

Dětský domov Korkyně na podobné téma realizoval i projekt „Obstojím i sám“⁸¹ jehož cílem byla individuální příprava dospělých klientů v zařízení na samostatný život. Tento projekt měl dvě části, kdy jedna se zabývala rozličnými tématy, o které dospívající projevili v rámci individuálního plánování zájem (např. péče o vlastní osobu, péče o domácnost, „já a moje povinnosti“, hospodaření s penězi, moje pracovní zařazení, komunikace, aj.). Druhá část pak byla realizována mimo dětský domov, kdy právě díky ubytování v bytech mimo domov měli mladí dospělí příležitost zkusit si život nanečisto.

⁷⁹ Informace jsou dostupné z: <http://www.domovpocernice.cz/projekt-lpdZ/>.

⁸⁰ Informace jsou dostupné z: <http://www.ddkorkyne.cz/samostatne-do-zivota/>.

⁸¹ Informace jsou dostupné z: <http://www.ddkorkyne.cz/obstojim-i-sam/>.

Projekt „Šance pro budoucnost“⁸² Dětského domova Horšovský Týn se snažil (v letech 2006-2008) komplexně řešit problematiku mládeže ze sociálně znevýhodněného prostředí, kam děti a mladí lidé z dětských domovů patří. Hlavním cílem tohoto projektu bylo vytvoření komplexního nástroje pro vytvoření lepších výchozích pozic při uplatnění na trhu práce a sociální integrace dětí a mladých lidí, kteří po dosažení zletilosti odcházejí z dětských domovů. Projekt byl rozčleněn na dvě fáze. V první fázi absolvovali dospívající ještě v době pobytu v dětském domově vzdělávací programy vedené speciálním pedagogickým pracovníkem, jejichž cílem bylo osvojení praktických dovedností potřebných pro začlenění se do společnosti, hledání a udržení si práce, získání bydlení, vedení domácnosti, orientaci ve společenském systému, ve kterém žijí. Po ukončení pobytu v dětském domově se v druhé fázi těmto mladým dospělým věnovali komunitní pracovníci, kteří jim poskytovali sociální a praktickou pomoc při řešení běžných životních situací (úřední jednání, hledání práce, bydlení...).

Projekt s názvem „Krok do života“⁸³ v roce 2010 byl vytvořen jako pokračování projektu „Šance pro budoucnost“ s cílem dále rozvíjet aktivity pro děti opouštějící ústavní zařízení a přispět tak ke komplexnímu řešení problematiky mládeže ze sociálně znevýhodněného prostředí.

Další projekt „Kluby Na cestě“⁸⁴ zaměřený na dospívající děti, které se v brzké době chystají opustit dětský domov, realizovala nestátní nezisková organizace Sdružení D. Projekt byl primárně zaměřen na vrstevnické doprovázení. Každé dospívající dítě z vybraného dětského domova dostalo přiděleno dobrovolníka „Big Brother“ nebo „Big Sister“ se kterým se pravidelně scházeli vždy na 2 hodiny týdně. Schůzky byly zaměřeny na různá témata, vždy však podle společné dohody obou zúčastněných. Jejich náplň mohla navazovat na individuální plán, ve kterém si před vstupem do programu dospívající vytyčil konkrétní cíle, k nimž mu má vrstevnické doprovázení pomoci. Schůzky však mohou reagovat i na aktuální potřeby mladého dospívajícího

⁸² Informace jsou dostupné z: <http://www.dd-horsovskytytn.cz/index.php/projekty-esf/7-sance-pro-budoucnost>.

⁸³ Informace jsou dostupné z: <http://www.dd-horsovskytytn.cz/index.php/projekty-esf/5-krok-do-zivota>.

⁸⁴ Informace jsou dostupné z: <http://www.sdruzeniid.cz/co-delame/nase-projekty/kluby-na-cestel>.

(např. pomoc při dokončení studia, při hledání práce nebo bydlení, pomoc s řešením osobních problémů apod.). Obecně lze říci, že náplň setkání měla být orientována prosociálně a podporovat klientovo zapojení do společnosti a vhodné trávení volného času (např. společná návštěva kulturních nebo sportovních zařízení).

4.2. Práce s dítětem umístěným do náhradní rodinné péče a jeho rodinou

4.2.1. Práce s dítětem po jeho umístění do náhradní rodinné péče

V případě dětí, které byly svěřeny do náhradní rodinné péče, jsou zaměstnanci obce s rozšířenou působností zařazení do obecního úřadu povinni navštěvovat rodinu, kde dítě žije, nejméně jednou za 3 měsíce v prvních 6 měsících péče. V dalším období by měli dítě navštěvovat podle zájmu a potřeb dítěte, minimálně ale jedenkrát za 6 měsíců.

V této souvislosti je třeba zmínit, že pěstounská rodina a potažmo dítě svěřené do pěstounské péče může být v kontaktu se dvěma orgány sociálně-právní ochrany (dvě obecními úřady obcí s rozšířenou působností). Dohled na vývojem dítěte svěřeného do náhradní rodinné péče vykonává úřad místně příslušný podle místa trvalého pobytu dítěte. Není výjimkou, že pěstouni žijí v jiném správním obvodu, než je trvalý (evidenční) pobyt svěřeného dítěte. Obecní úřad obce s rozšířenou působností místně příslušný k pěstounům má kompetence zejména v procesu uzavírání dohod o výkonu pěstounské péče. Může sám tuto dohodu s pěstouny uzavřít a následně poskytovat pěstounské rodině (včetně dítěte) příslušné služby (k tomu viz kapitolu 3.3.2 této analýzy). V případě, že se pěstouni rozhodnou uzavřít dohodu o výkonu pěstounské péče s jiným subjektem, podléhá uzavření této dohody předchozímu souhlasu tohoto obecního úřadu obce s rozšířenou působností. Tento úřad je zároveň adresátem pravidelných zpráv o výkonu pěstounské péče, které vyhotovuje subjekt, který s pěstouny dohodu uzavřel.

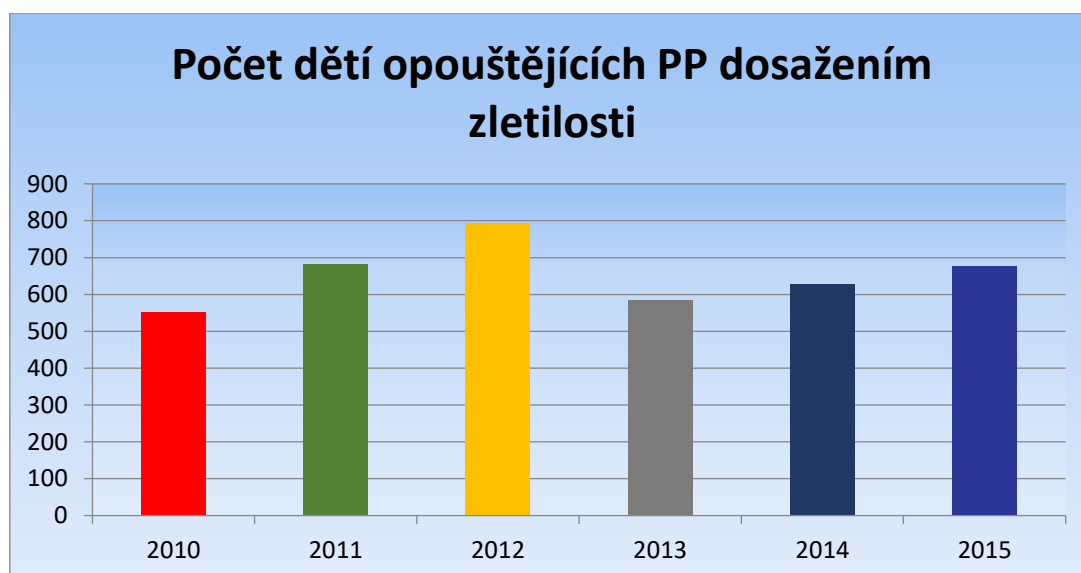
4.2.2. Příprava na osamostatnění dítěte umístěného v náhradní rodinné péči

Náhradní rodinná péče stejně jako ústavní výchova končí dosažením zletilosti osoby, o kterou bylo pečováno. Pěstounům na rozdíl od zaměstnanců ústavního zařízení dle zákona nenáleží povinnost poskytnout po ukončení péče jakoukoliv pomoc či ochranu, nicméně není výjimkou, že se děti na pěstouny obracejí či se k nim v určitých krizových

situacích vracejí. Mladý dospělý má při odchodu z pěstounské péče dle zákona nárok na jednorázový příspěvek 25 tisíc korun (příspěvek při ukončení pěstounské péče)⁸⁵. Další následnou podporu, poradenství a doprovázení zákon už nezmiňuje, s výjimkou hmotné podpory mladých dospělých, kteří i nadále žijí (v již bývalé) pěstounské rodině a připravují se na budoucí povolání. V tomto případě i nadále vzniká nárok na dávku příspěvek na úhradu potřeb dítěte a bývalým pěstounům nárok na odměnu pěstouna. Tato pomoc je limitována věkem 26 let.

Každý rok odchází v České republice z pěstounské péče mezi pěti až osmi sty mladých lidí (viz graf č. 2).

Graf č. 2: Počty dětí opouštějících pěstounskou péči dosažením zletilosti v letech 2010 až 2016.⁸⁶

S výjimkou osob, jimž jsou nadále vypláceny dávky pěstounské péče, nejsou k dispozici informace o tom, kolik mladých dospělých, kteří byli svěřeni do pěstounské péče, setrvává i po dosažení zletilosti nadále v náhradní rodině. Formální ukončení pěstounské péče však na rozdíl od ústavní výchovy nemusí vždy pro mladého člověka znamenat ztrátu zázemí a podpory. Důležitou roli často hraje délka pobytu v pěstounské rodině. U dětí, jež byly umístěny v pěstounské péči delší dobu, je pravděpodobný vznik pevnějších citových vazeb s pěstouny a nevlastními sourozenci. Čím problematičtější byl průběh péče, tím je pravděpodobnější, že podpora dítěte

⁸⁵ § 47h zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

⁸⁶ Roční výkazy o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za roky 2010 až 2016.

skončí s formálním ukončením péče nabytím zletilosti. Obtížným obdobím si projde téměř každá rodina, ať už ve vztahu k vlastním či „nevlastním“ dětem a jde tedy spíše o kvalitu citových vazeb a komunikaci mezi jednotlivými členy rodiny než o striktní dodržování vztahu na základě biologických pout⁸⁷.

V současné době stejně tak neexistuje žádný návod nebo předpis, který by upravoval to, jak se mají mladí lidé společně s pěstouny připravovat na odchod z pěstounské rodiny po dosažení zletilosti. Vzhledem k faktu, že děti v pěstounských rodinách žijí stejným způsobem jako děti ve svých biologických rodinách, tak je jim teoreticky dáno to samé. A záleží pouze na konkrétní rodině, pěstunech i dětech, jak se k celé situaci postaví. Stejně tak, jako je možné prodloužit dobu přípravy a oddálit odchod a osamostatnění u dětí v ústavních zařízeních, je to možné i v případě pěstounské péče. Zákon totiž umožňuje, pakliže dítě i po dosažení zletilosti navštěvuje školu a je tedy stále nezaopatřeným dítětem, aby zůstalo v pěstounské péči až do dokončení studia, max. však do 26 let⁸⁸.

4.3. Plánování přechodu dospívajícího dítěte do dospělosti a spolupráce mezi aktéry systému péče o ohrožené děti

Již bylo uvedeno, že obecní úřad obce s rozšířenou působností místně příslušný k dítěti je povinen pravidelně vyhodnocovat situaci dítěte (jeho potřeby) a na základě tohoto vyhodnocování zpracovávat a pravidelně aktualizovat individuální plán ochrany dítěte. Individuální plán by měl být zpracováván ve spolupráci s rodinou i dospívajícím dítětem.

Podle standardů kvality sociálně-právní ochrany dětí (kritérium 14b přílohy č. 1 prováděcí vyhlášky k zákonu o sociálně-právní ochraně dětí) se má obecní úřad obce s rozšířenou působností intenzivně věnovat oblasti přípravy na samostatný život u dětí starší 16 let vyrůstajících v ústavní výchově nebo náhradní rodinné péči. Hlavním tématem individuálního plánu ochrany dítěte by mělo být „bezpečné osamostatnění“. Individuální plán ochrany dítěte by měl být připravován a realizován na multidisciplinárním základě, ve spolupráci se všemi subjekty relevantními k řešení situace dítěte. Věk 16 let je přitom nutno chápat jako mezní věkovou hranici.

⁸⁷ Pazlarová, H. (Ed.). (2016).

⁸⁸ Pazlarová, H. (Ed.). (2016).

Manuál implementace standardů kvality z roku 2014⁸⁹ doplňuje, že cílem kritéria je jednak zajištění včasné přípravy na život dítěte po dosažení zletilosti a jednak dětem vyrůstajícím ve složitých podmínkách zpřístupnit základní informace a dovednosti, jak začít samostatně žít po dosažení zletilosti.

Manuál implementace dále rozvádí, na jaká témata je potřeba se v rámci příprav na samostatný život zaměřit:

- volba povolání – jaké povolání by v budoucnu dítě chtělo vykonávat, zda je to reálné, co je potřeba pro to učinit,
- další profesní vzdělávání – zda a případně jakou školu může/chce/bude dítě dále studovat, aby se připravilo na povolání, které chce v budoucnu vykonávat,
- zaměstnání – praxe, způsob ucházení se o volné pracovní místo, životopis, motivační dopis, druhy pracovních smluv, možnosti výpovědi, rizika, na která si má dítě dávat pozor, odměna,
- příspěvky a sociální dávky – kdy a za jakých okolností jsou vypláceny a v jaké výši (v souvislosti s hospodařením domácnosti),
- co znamená samostatné bydlení, co všechno obnáší, co je třeba zajišťovat (nájemní/podnájemní smlouvy, smlouvy na odběr vody, elektřiny, plynu, SIPO),
- vedení domácnosti (úklid, nákupy, vaření),
- hospodaření s vlastními financemi – vedení rozpočtu domácnosti, dluhy, půjčky, splátky,
- vztahy – přátelské, partnerské, zaměstnanecké, principy „zdravých“ vztahů,
- sexualita – téma ochrany zdraví, prevence před nechtěným otěhotněním,
- rodičovství – plánování rodičovství, co znamená být rodičem.

V manuálu je také uveden postup pro naplnění daného kritéria, v jehož rámci je zdůvodněna potřeba systematických příprav na odchod dětí z náhradní péče a dále vymezena role zaměstnance orgánu sociálně-právní ochrany. Ten, jako koordinátor případu, průběžně mapuje a monitoruje průběh přípravy dítěte, kterou může zabezpečovat jeden či více subjektů – např. zařízení pro výkon ústavní výchovy, pracovník volnočasových aktivit, kontaktní pracovník nízkoprahového zařízení a další. Pokud však koordinátor shledá přípravu nedostatečnou, nebo že se ji z jakýchkoli

⁸⁹ Dokument je dostupný z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/18313/manual_OSPOD.pdf.

důvodů nedaří zajišťovat jinými subjekty, měl by se potřebným tématům s dítětem věnovat sám. V takovém případě je nezbytné, aby koordinátor zintenzivnil kontakt s dítětem. Orgán sociálně-právní ochrany má mít definovaná témata přípravy na samostatný život. Témata by měla být specifikována také v individuálním plánu ochrany dítěte, a to vždy s ohledem na individuální potřeby každého dítěte jednotlivě.

Obcemi zpracované dokumenty pro naplnění standardu č. 14b jsou veřejně dostupné. V rámci této analýzy jsme náhodně vybrali 10 zpracovaných standardů a podrobili je analýze z hlediska jejich obsahu a stanoveného postupu. Zpracované standardy, které mají být „šity na míru“ jednotlivých úřadů, působí na první pohled velmi podobně a jen zřídka se v jejich zpracování objevují nějaké odlišnosti (pokud pomineme sled informací). Všechny zpracované standardy uváděly maximální věkovou hranici pro započetí příprav dítěte na osamostatnění 16 let.

Všechny standardy obsahovaly seznam témat vhodných k přípravě na samostatný život, které se od sebe příliš nelišily a víceméně odrážely znění manuálu implementace standardu. Pouze v jednom případě se v rámci zpracovaného standardu objevila více rozpracovaná témata: obstarání dokladů včetně jejich výčtu, zajištění lékařů, založení bankovního účtu apod. Ve všech zpracovaných standardech je uvedeno, že témata jsou vybírána pro každé dítě individuálně na základě individuálního plánu ochrany dítěte. V souvislosti s projednáváním témat přípravy na samostatný život byla zmiňována také možnost pořádat případovou konferenci. V jednom případě bylo uvedeno, že uspořádání případové konference na téma přípravy na samostatný život iniciují pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany vždy, a to nejpozději šest měsíců před dovršením zletilosti.

Pracovník orgánu sociálně-právní ochrany ve zpracovaném standardu pro děti umístěné v zařízení působí jako ten, kdo monitoruje průběh a obsah příprav. V některých případech je zmiňován význam vzájemné součinnosti s ústavním zařízením, rodinou dítěte a také s poskytovateli sociálních či návazných služeb. Pouze v jednom případě je role orgánu sociálně-právní ochrany popsána víceméně kontrolně, kdy zařízení je povinno připravovat dítě na odchod a v případě, že podle příslušného pracovníka tak nečiní nebo ne správně, iniciují nápravu.

Víceméně všechna pracoviště se odvolávají na pravidelný kontakt pracovníka s dítětem minimálně jednou za 3 měsíce, což jim v případě dětí umístěných v ústavní

výchově ukládá zákon. Ve třech případech byla zmíněna role kurátora pro dospělé. V jednom případě má být informován o podstatných skutečnostech v případě prodloužení ústavní výchovy po dosažení zletilosti dítěte, v jednom případě je zmiňována jeho návštěva u dítěte před odchodem ze zařízení a v jednom případě je uváděno, že kurátor dítě navštěvuje společně s koordinátorem (pracovníkem orgánu sociálně-právní ochrany) za účelem navázání kontaktu a poskytování návazné péče po odchodu. Mladému dospělému bývá předáván seznam kontaktů na instituce a organizace, které mu mohou poskytnout pomoc po odchodu ze zařízení.

Jeden ze zpracovaných standardů uvádí také metody a formy práce s dítětem, kam řadí rozhovor, přednášky a kurzy, poradenství a exkurze (např. v azylových domech, dům na půl cesty).

Dětem se zdravotním postižením, jako specifické skupině dětí v oblasti příprav na samostatný život, se věnoval jeden ze standardů. Při přípravě dětí se zdravotním postižením je kladen důraz na úzkou spolupráci s odborníky, zajištění kvalitní následné péče v podobě pobytové služby (např. chráněné bydlení), řešení ustanovení opatrovníka a spolupráce se sociálními pracovníky obce.

V případě dětí v péči kurátora pro mládež (zmiňuje polovina pracovišť), bývá uplatňován podobný postup. Kurátor pro mládež přípravu prioritně monitoruje, měla by být v rukou rodičů. Pouze pokud rodiče dítě na samostatný život nepřipravují, je role kurátora posunuta aktivnějším směrem.

Pověřeným osobám ukládá mít písemně stanovena pravidla a postupy práce pro situace významných změn v životě dětí a rodin, včetně ukončení pobytu dítěte v původní nebo náhradní rodině, standard č. 12 „Změna situace“ v rámci kritéria 12a. Podobně je tomu také v případě zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (příloha č. 3 prováděcí vyhlášky).

Důležitým aspektem při zajišťování podpory cílové skupiny je **spolupráce mezi jednotlivými aktéry systému**. Této problematice se věnovala *Analýza sítě služeb pro práci s rodinami a dětmi*.⁹⁰ Analýza poukázala na velmi rozdílnou intenzitu této spolupráce mezi jednotlivými pracovišti. Velmi častá je spolupráce mezi poskytovateli

⁹⁰ SocioFactor s.r.o. (2014).

sociálních služeb a orgány sociálně-právní ochrany. Dle analýzy spolupracovalo se sociálními službami více než 80 % pracovišť orgánů sociálně-právní ochrany. Nejčastěji s azylovými domy (85,5 %), se sociálně aktivizačními službami pro rodiny s dětmi (68,7 %), se službou odborné sociální poradenství a intervenčními centry (shodně 62,6 %). Mezi další časté spolupracující služby patří nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, domy na půl cesty a terénní programy.

5. Návazná pomoc po ukončení náhradní péče

Služby následné péče pro mladé dospělé opouštějící náhradní péči můžeme rozdělit do několika skupin dle charakteristiky dané služby⁹¹. Je nutné zmínit, že i přesto, že jsou mladým dospělým nabízeny různé služby, které by jim měly ulehčit tento přechod, panuje značný nesoulad a rozpor mezi skutečnými potřebami a nabídkou státem garantovaný systém sociálních služeb. Služby nabízené mladým dospělým opouštějícím náhradní formy péče lze tedy rozdělit takto:

- Odborné poradenství – poskytování potřebných informací, které přispívají k řešení nepříznivé sociální situace se zaměřením na konkrétní potřeby jednotlivých osob. Odborné poradenství může být poskytováno v rámci osobních konzultací v poradnách, ale i prostřednictvím různých webových stránek, infolinek nebo internetových poraden.
- Trénink dovedností pro život a vzdělávání – programy, které si kladou za cíl mladé dospělé na přechod lépe připravit.
- Doprovázení – služba pro osoby, které si samy nedokážou poradit v běžných situacích. Jde např. o prosazování běžných nároků, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, doprovázení na úřadech či o podporu při řešení krizových situací. Doprovázení je často součástí činnosti sociálního pracovníka např. v domech na půl cesty či v azylových domech.
- Ubytování – mnoho mladých lidí si ubytování zajistí vlastními silami, opačném případě je řešení hledáno nejčastěji v domech na půli cesty, v azylových domech, ubytovnách či noclehárnách. Mladí dospělí opouštějící ústavní výchovu však tvoří nezanedbatelnou skupinu ohroženou bezdomovectvím.
- Přímé zaopatření – nejčastěji je nabízeno osobám, které se neobejdou bez pomoci jiné fyzické osoby. Může se jednat o pobyt v domovech se zvláštním režimem, domovech pro osoby se zdravotním postižením, či chráněné bydlení. Na přechodnou dobu lze také poskytnout zaopatření osobám, které jsou závislé

⁹¹ Folda, J. et al. (2009) Systém náhradní péče o děti a mladistvé a následné péče o mladé lidi odcházející z náhradní péče v České republice.

na návykových látkách či trpí duševním onemocněním a mají zájem o začlenění do majoritní společnosti.

- Finanční pomoc – zprostředkování finanční pomoci se obvykle děje prostřednictvím nadací a tato pomoc bývá zaměřena na podporu daných životních situací a potřeb konkrétního člověka.

Z formálního hlediska se zdá, že je v České republice fungující systém následné péče, avšak ve skutečnosti není vytvořen komplexní systém, který by byl finančně podporovaný a garantovaný státem a díky kterému by byl přechod mladých dospělých do samostatného života jednodušší. Tudíž i přes nabídku, především nestátních organizací, která je regionálně nevyrovnaná a nepravidelně rozložená je zde patrný deficit v provázanosti a logice celého systému.

Podpora mladých lidí po odchodu z pěstounské péče není v České republice příliš propracovaná. Většinou se pouze spoléhá na pomoc a podporu ze strany pěstounů, kteří však nejsou povinni tyto mladé dospělé po ukončení pěstounské péče nijak podporovat (materiálně ani sociálně).

Po dosažení zletilosti a odchodu mladého dospělého z ústavní péče, má tento mladý dospělý možnost obracet se po určitou dobu s žádostí o radu na zařízení, ve kterém pobýval. Mladým dospělým odcházejícím z náhradní rodinné péče tato možnost zákonem dána není. Každý mladý dospělý má však možnost obrátit se na některou ze sociálních služeb prostřednictvím obce⁹² nebo přímo, podle svých potřeb.

V případě, že se mladý dospělý ocitne ve stavu hmotné nouze, pak má podle zákona č. 111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi (dále jen „zákon o pomoci v hmotné nouzi“), nárok na základní sociální poradenství vedoucí k řešení hmotné nouze nebo jejímu předcházení. Zákon definuje osobu v hmotné nouzi zejména na základě výše příjmů a dále na základě zabezpečení základních životních podmínek. Zákon také stanoví, že za osobu v hmotné nouzi může orgán pomoci v hmotné nouzi považovat též osobu, která v daném čase, s ohledem na neuspokojivé sociální zázemí a nedostatek finančních prostředků nemůže úspěšně řešit svoji situaci a je ohrožena sociálním vyloučením, jestliže zejména

⁹² § 90 zákona o sociálních službách.

- je propuštěna z výkonu zabezpečovací detence, z výkonu vazby nebo z výkonu trestu odnětí svobody, nebo
- je po ukončení léčby chorobných závislostí propuštěna ze zdravotnického zařízení poskytovatele zdravotních služeb, psychiatrické léčebny nebo léčebného zařízení pro chorobné závislosti, nebo
- je propuštěna ze školského zařízení pro výkon ústavní či ochranné výchovy nebo z pěstounské péče po dosažení zletilosti, respektive v 19 letech, nebo
- nemá uspokojivě naplněny životně důležité potřeby vzhledem k tomu, že je osobou bez přístřeší, nebo
- je osobou, jejíž práva a zájmy jsou ohroženy trestnou činností jiné osoby.⁹³

Sociální pracovníci pověřených obecních úřadů a obecních úřadů obcí s rozšířenou působností by měli spolupracovat s příslušnou krajskou pobočkou Úřadu práce a jsou povinni v souvislosti s výkonem činností sociální práce vést Standardizovaný záznam sociálního pracovníka, který je součástí Jednotného informačního systému práce a sociálních věcí. Na zajištění činností výše uvedené sociální práce se pověřeným obcím a obcím s rozšířenou působností poskytuje příspěvek formou účelové dotace prostřednictvím rozpočtu kraje.

⁹³ § 2 zákona o pomoci v hmotné nouzi.

6. Závěr

6.1. „Stakeholderi“ služeb pro mladé lidi opouštějící náhradní formy péče)

V předchozích kapitolách byl prezentován „tradiční“ pohled na systém péče o mladé lidi opouštějící náhradní formy péče. Jednotlivé aktéry systému však lze popsat také prostřednictvím pojmu „stakeholder“, tedy jako subjekty, které systém ovlivňují nebo mají na jeho činnosti zájem. Příklady „stakeholderů“ jsou uvedeny v tabulce č. 2. Výčet stakeholderů je zpracován bez ohledu na intenzitu „zainteresovanosti“ jednotlivých subjektů (tu odhalí analýza u konkrétní služby). Ve výčtu jsou tedy uvedeni velmi významní stakeholderi (kteří se mohou částečně krýt se skupinou „zadavatelů“) i stakeholderi okrajoví (jejich vliv či zájem vyvolávají jen specifické situace). Kategorie stakeholderů se mohou dále členit (například obec mohou reprezentovat představitelé obce, zastupitelstvo, politické strany v obci atd.). U stakeholderů jsou uvedeny příklady, jak mohou ovlivňovat činnost služeb a jaký mohou mít zájem na činnosti služeb (tuto „matici“ lze doplňovat podle situace konkrétní služby).

Tabulka č. 3: Příklady „stakeholderů“ služeb pro mladé lidi opouštějící náhradní formy péče

Subjekt	Vliv	Zájem
KOMUNITA A KOMUNITNÍ AKTÉŘI		
Obyvatelé	Mohou pomáhat službám vlastními aktivitami; mohou se z nich stát dárči	Činnost služeb může zlepšit sociální situaci v obci, zvýšit bezpečnost atd.
Obec	Může finančně podporovat služby; ovlivňovat pozici služeb např. formou komunitní plánování; může stát v pozici zadavatele služeb; může zřídit vlastní služby pro cílovou skupinu (může dojít k posílení konkurenčního prostředí)	Činnost služeb může zlepšit sociální situaci v obci, zvýšit bezpečnost atd.; služby vytváří pracovní místa; ve venkovských oblastech mohou udržet/přivést vysokoškolsky vzdělané pracovníky; politická reprezentace obce se může podporou této činnosti prezentovat
Kraj	Rozhoduje o registraci a dotacích pro poskytovatele sociálních služeb (tj. o dostupnosti služeb pro cílovou skupinu); zpracovává střednědobý plán rozvoje sociálních služeb, který může mít vliv na přístup k finančním prostředkům (včetně dotací EU); je v pozici zadavatele služeb	Činnost služeb může zlepšit sociální situaci v kraji; zvýšit bezpečnost atd.; politická reprezentace kraje se může podporou této činnosti prezentovat

	(ovlivňuje formy a cíle činnosti) a zřizovatele části zařízení pro výkon ústavní výchovy (dětské domovy); může zřídit vlastní služby pro cílovou skupinu (to se děje například v oblasti služeb pro podporu náhradní rodinné péče, může dojít k posílení konkurenčního prostředí); může ovlivňovat činnost služeb kontrolní činností (implementace výsledků kontrol)	
Školy	Spolupráce se službami	Služby mohou pomoci řešit problémy ve školách
Zaměstnavatelé	Vytváření pracovních míst pro cílovou skupinu služeb	Služby mohou zvýšit kompetence ke vstupu nových pracovních sil na trh práce a k udržení zaměstnání
Vlastníci nemovitostí/pronajímatelé	Nabídka bytů pro cílovou skupinu	Služby mohou pomoci k udržení bydlení, podporu kompetenci pro hrazení nájmu, negativní či pozitivní situace v lokalitě může ovlivňovat ceny nemovitostí
POSKYTOVATELÉ SLUŽEB		
Poskytovatelé sociálních služeb: (služby poskytované podle zákona o sociálních službách, osoby pověřené k výkonu sociálně-právní ochrany).	Ostatní poskytovatelé mohou spolupracovat na řešení situace cílové skupiny nebo naopak zaujmout „konkurenční“ postoj (například v „soutěži“ o veřejné zdroje, kvalifikované pracovníky)	Spolupráce může pomoci řešit případy řešené jiným poskytovateli
Pobyťová zařízení pro děti a mládež (zejména školská zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy)	Mohou spolupracovat se službami, pracovat koordinovaně na přípravě mladých lidí na samostatný život nebo naopak způsob jejich přípravy může negativně ovlivňovat činnost služeb při práci s mladým dospělým po opuštění ústavního zařízení	Služby jim mohou pomoci při plnění vlastních úkolů, při dosažení vyšší úspěšnosti mladých lidí, kteří prošli ústavním zařízením
Poskytovatelé zdravotních služeb	Mohou spolupracovat se službami	Služby jim mohou pomoci při plnění vlastních úkolů, při dosažení vyšší úspěšnosti v oblasti zdravotní péče
Zdravotní pojišťovny: hradí zdravotní péči o cílovou skupinu,	Mohou spolupracovat se službami, finančně podporovat některé aktivity	Služby mohou zvyšovat kompetence cílové skupiny v oblasti péče o zdraví, což v důsledku znamená nižší výdaje na straně zdravotních pojišťoven

DÁRCOVSKÝ SEKTOR		
Dárci	Mohou ovlivňovat služby intenzitou finanční podpory, směřovat službu k aktivitám, které jsou z hlediska dárců „atraktivní“	Služby mohou reagovat na potřeby, které se přímo dotýkají života dárců
Sponzoři a mecenáši	Mohou ovlivňovat služby intenzitou finanční podpory, směřovat službu k aktivitám, které jsou z hlediska dárců „atraktivní“	Služby mohou reagovat na potřeby, které se přímo dotýkají činnosti sponzorů a mecenášů; mohou pomoci k pozitivní prezentaci sponzora
Nadace a nadační fondy	Finanční podpora projektů	Služby mohou přispívat k naplňování cílů nadace; jde často o instituce, jejichž existence závisí na úspěšnosti projektů, které financují
STÁTNÍ INSTITUTE		
Ministerstva odpovědná za oblast péče o ohrožené děti: jde zejména o Ministerstvo práce a sociálních věcí; Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy; Ministerstvo vnitra; Ministerstvo spravedlnosti; Ministerstvo zdravotnictví	Ovlivňují nastavení systému, v němž služby působí (právní úprava, metodiky činnosti, financování); mohou ovlivňovat činnost služeb kontrolní a inspekční činnosti (implementace výsledků kontrol a inspekcí); jsou zřizovateli vlastních služeb (zejména MŠMT)	Činnost služeb může zlepšit sociální situaci v ČR; zvýšit bezpečnost atd.; politická reprezentace se může podporou této činnosti prezentovat
Úřad práce ČR	Mohou ovlivňovat činnost služeb inspekční činností (osoby pověřené k výkonu sociálně-právní ochrany)	Má odpovědnost za zaměstnanost „ohrožených“ cílových skupin; služby mohou napomoci k získání zaměstnání mladým lidem, zvýšit jejich kompetence využitelné na trhu práce atd.
SUBJEKTY V OBLASTI JUSTICE		
Soudy	Mohou spolupracovat se službami; jejich rozhodnutí zásadně ovlivňují život cílové skupiny	Služby mohou dodávat podklady pro objektivnější rozhodování soudů; podílet se na naplňování rozhodnutí soudů
Probační a mediační služba	Mohou spolupracovat se službami	Služby mohou pomáhat při naplňování cílů PMS
Věznice pro mladistvé	Mohou spolupracovat se službami	Služby mohou pomáhat při resocializaci mladých vězňů

6.2. SWOT analýza

SWOT analýza současných postupů, nástrojů, metod a forem spolupráce při práci s mladými lidmi opouštějícími náhradní formy péče se zaměřila jak na záležitosti

vztahující se k potřebám cílové skupiny, tak k postupům (systému) práce s cílovou skupinou.

Silné stránky

- Předvídatelnost potřeb cílové skupiny a jejich načasování (je zřejmé, kdy člověk dosáhne zletilosti, opustí zařízení nebo náhradní rodinnou péči).
- Existující kapacity profesionálních aktérů systému (soustava orgánů veřejné správy, poskytovatelé služeb atd.).
- Existující alternativa ve formě náhradní rodinné péče.
- Existující příklady mentoringových a svépomocných aktivit a programů.
- Příklady dobré praxe práce s cílovou skupinou v České republice i zahraničí.

Slabé stránky

- Potřeby mladých dospělých nejsou systematicky zjišťovány a sledovány.
- Nevyhovující způsob komunikace s mladými lidmi o důvodech jejich umístění do náhradních forem péče.
- Cílová skupina nemá vytvořeny sociální sítě, které jsou schopny poskytnout jim podporu.
- Osoby z cílové skupiny vykazují obecně nižší vzdělanost, tím je horší jejich uplatnění na trhu práce.
- Životem mladého dospělého umístěného v náhradních typech péče projde velké množství „klíčových osob“ (vychovatelé, sociální pracovníci atd.).
- Forma hmotného zajištění dítěte po opuštění náhradní péče (jednorázový charakter podpory, výše podpory atd.).
- Nepracuje se systematicky s rodinami, kterým bylo odebráno dítě z péče, část osob z cílové skupiny se po dosažení dospělosti vrací do rodiny, která neprošla pozitivní změnou (důvody, proč bylo dítě odebráno, přetrvávají).
- Příliš velké množství aktérů a nepřehlednost systému, jeho nesrozumitelnost pro profesionály i pro cílovou skupinu.
- Není jednoznačně stanovena odpovědnost jednotlivých aktérů.
- Nastavení institucionální výchovy, nutnost vytvářet speciální programy přípravy na samostatnou dospělost.
- Neexistuje systematické doprovázení mladých lidí k dospělosti, „přípravné“ aktivity mají formy jednorázových kurzů, chybí dlouhodobé nácviky dovedností.

- Nedostatek informací o existujících službách.
- Diskontinuita sociální práce po dosažení zletilosti (orgán sociálně-právní právní ochrany až na výjimky končí, sociální práce s dospělými nemá automatickou návaznost).
- Není zjišťována zpětná vazba o výsledcích služeb (jejich dopadu na cílovou skupinu).

Příležitosti

- Potenciál blízkých osob, cílené vytváření vazeb mladého člověka na blízké osoby.
- Celostní pohled na potřeby cílové skupiny, zohledňování všech prvků kvalitního života (včetně oblasti vztahů).
- Vytváření podpůrných sociálních sítí pro osoby z cílové skupiny.
- Stanovení cílů služby prostřednictvím kompetenčního modelu (jaké má mít mladý člověk kompetence, když opouští službu).
- Transformace pobytových zařízení na menší služby.
- Začleňování mladých lidí z cílové skupiny do běžných aktivit (vzdělávacích, volnočasových atd.).
- Možnost osobnostního rozvoje profesionálů působících v systému.
- Rozvoj služeb na podporu rodičovské péče.
- Rozvoj náhradní rodinné péče.
- Vytvoření systém doprovázení cílové skupiny do dospělosti (postupné nabývání dospělosti).

Hrozby

- Dluhová past (některé osoby s cílové skupiny vstupují do dospělosti s dluhem, u některých dochází k rychlému rozvoji zadlužení z důvodu nedostatku kompetencí ve finanční oblasti).
- Bezdomovectví osob z cílové skupiny (mladí dospělí odcházející z ústavní výchovy jsou bezdomovectvím ohroženi výrazněji, než jejich vrstevníci).
- Vyšší míra ohrožení osob z cílové skupiny sociálně patologickými jevy.
- Profesní vyhoření zaměstnanců působících v rámci systému (slabá prevence tohoto syndromu).

- „Institucionalizace“ zaměstnanců (zaměstnanci se přizpůsobují potřebám instituce, je kladen důraz na formální postupy, které nereagují na potřeby cílové skupiny).

7. Použitá literatura a prameny

Běhouňková, L., (2012) Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků. 208 s. ISBN 9788074760204.

Cloud, H., Townsend, J., (2003). Děti a hranice. Praha: Návrat domů. ISBN 80-7255-075-6.

Folda, Jan, et al. (2009). Systém náhradní péče o děti a mladistvé a následné péče o mladé lidi odcházející z náhradní péče v České republice [online]. Praha: Sdružení SOS dětských vesniček, 2009. Dostupné z: <<http://www.sos-vesnicky.cz/res/data/002/000503.pdf>>.

General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1). Dostupné z: http://www2.ohchr.org/English/bodies/crc/docs/GC/CRC_C_GC_14_ENG.pdf.

Hofschneiderová A., Masopust Šachová P. (2014). Restorativní přístupy k protiprávní činnosti dětí – komparativní analýza, Brno: Liga lidských práv. ISBN 978-80-87414-21-7

Institut projektového řízení a.s. (2017). Analýza inovativních postupů a služeb pro rodiny a děti v ČR

Ipsos s.r.o (2015). Integrace dětí z dětských domovů do společnosti. Dostupné z: http://www.ditearodina.cz/images/soubory/ke-stazeni/vyzkumy/Pruzkum_Integrace-deti-z-detskych-domovu-do-spolecnosti.pdf

Kovářík J., Bubleová V., Šlesingerová K. (2004). Náhradní rodinná péče v praxi. Praha: SNRP a Portál.

Macela, M. (2017). Analýza financování systému péče o ohrožené děti

Ministerstvo práce a sociálních věcí (2016). Metodická příručka pro kurátory pro děti a mládež. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/28476/Metodicka_prirucka_pro_kuratoty_pro_deti_a_mladez.pdf

Nařízení vlády č. 460/2013 Sb., o stanovení částky příspěvku na úhradu péče, částky kapesného, hodnoty osobních darů a hodnoty věcné pomoci nebo peněžitého příspěvku dítěti ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy

Němčková, B. (2008). Program rozvoje osobnosti dítěte v dětském domově a jeho příprava na vstup do samostatného života, Olomouc: UP středisko celoživotního vzdělávání

Pazlarová, H., Matoušek, O., Matoušek J. (2012). Práva dětí v alternativní péči – od teorie k praxi: zaplnění mezer prostřednictvím vrstevnického výzkumu. Praha: SOS dětské vesničky

Pazlarová, H. (Ed.). (2016). Pěstounská péče: manuál pro pomáhající profese. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-1020-7

Plachá, R. (2008). Příprava dítěte na vstup do samostatného života po ukončení pobytu v dětském domově. In Rodina a náhradní rodinná péče. Olomouc: Hanex

Sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb., o Úmluvě o právech dítěte

SocioFactor s.r.o. (2014). Analýza sítě služeb pro práci s rodinami a dětmi

SocioFactor s.r.o. (2017). Zpráva o příčinách umisťování dětí mimo vlastní rodinu z perspektivy orgánů sociálně-právní ochrany dětí

Šafratová, I (eds.) (2008). Individuální plánování služeb u ohrožených dětí a mladistvých s důrazem na děti odcházející z ústavní výchovy. Praha. ISBN 978-80-254-2756-9

Štern, P., Ouředníčková, L., Doubravová, D. (2010). Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-757-2.

Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních.

Vyhláška č 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí

Výzkumný ústav práce a sociálních věcí v.v.i. (2015). Vyhodnocení dostupných výzkumů a dat o bezdomovectví v ČR a návrhy postupů průběžného získávání klíčových dat. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_387.pdf

Zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád

Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí

Zákon č. 109/2002 Sb., zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)

Zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

Zákon č. 111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník